

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav Politologie

Bakalářská práce

Aneta Kostková

Kořeny studené války

The origins of the Cold war

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Martin Štefek, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum: 20. 8. 2019 Aneta Kostková

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce Mgr. Martinu Štefkovi za rady a doporučení, které provázely celou mou tvorbu bakalářské práce.

Abstrakt

NÁZEV: Kořeny studené války

AUTOR: Aneta Kostková

KATEDRA: Ústav politologie

VEDOUcí PRÁCE: Mgr. Martin Štefek, Ph.D.

Abstrakt

V této bakalářské práci se budeme zabývat tématem studené války. Budeme analyzovat příčiny a předpoklady jejího vzniku. Její kořeny budeme hledat již v předválečné éře a poté zejména v průběhu druhé světové války. Zaměříme se na analýzu diplomatických jednání mezi politickými aktéry Sovětského svazu, Spojených států amerických a Velké Británie, zejména se budeme soustředit na vzájemné vztahy mezi jednotlivými vůdci. V tomto směru budeme analyzovat narativy jednání Velké trojky během Postupimské konference a Jaltské konference. Budeme sledovat, jak došlo k vyprofilování dvou supervelmocí Sovětského svazu a Spojených států amerických a zejména se zaměříme, jak se vyvíjel vztah mezi těmito dvěma zeměmi a jak dospěly k vzájemnému antagonistickému postoji. Také se budeme zabývat dokumenty, které byly po druhé světové válce projednávány a přijaty. Zejména se zaměříme na problematiku Marshallova plánu a Trumanovy doktríny. Kořeny studené války budeme koncipovat jako historickou práci.

Klíčová slova:

Kořeny, Studená válka, mezinárodní vztahy, diplomacie

Abstract

TITLE: The Origins of the Cold War

AUTHOR: Aneta Kostková

DEPARTMENT: Institute of Political Science

SUPERVISOR: Mgr. Martin Štefek, Ph.D.

Abstract

In this thesis we will deal with the topic of the Cold War. We will analyze the causes and assumptions of its origin. We will search for its roots in the pre-war era and then especially during the Second World War. We will focus on the analysis of diplomatic negotiations between the political actors of the Soviet Union, the United States of America and the United Kingdom and the interrelationships between the leaders. In this regard, we will focus on the narratives of the Big Three during the Potsdam Conference and the Yalta Conference. We will look at how the two superpowers of the Soviet Union and the United States of America have profited, and mainly we will look at how the relationship between the two countries has evolved and how they have reached an antagonistic attitude. We will also look at the documents that were discussed and adopted after World War II. Especially we will focus on the issues of the Marshall Plan and the Truman Doctrine. The origins of the Cold War will be conceived as historical work.

Key words:

Origins, Cold war, international relations, diplomacy

Obsah

Prohlášení.....	1
Poděkování.....	2
Abstrakt.....	3
Abstract.....	4
Úvod.....	5
1. Vývoj debaty o realismu a koncept historického realismu.....	8
2. Pařížská konference.....	11
3. Kolektivní bezpečnost.....	14
4. Směřování k druhé světové válce.....	15
5. Druhá světová válka.....	22
6. Teheránská konference.....	26
7. Jaltská konference.....	29
8. Postupimská Konference.....	31
9. Velmi křehké vztahy.....	32
10. Konec dobrých vztahů.....	38
11. Budování bipolárního světového uspořádání.....	41
12. Změna americké zahraniční politiky.....	42
13. První berlínská krize.....	46
Závěr.....	48
Literatura.....	50
Seznam příloh.....	52
Příloha č. 1: Teheránská konference.....	53
Příloha č. 2: Jaltská konference.....	54
Příloha č. 3: Postupimská konference.....	55
Příloha č. 4: Trumanův projev.....	56
Příloha č. 5: Sovětské teritoriální zisky z let 1945-1953.....	57

Úvod

Tématem naší bakalářské práce je studená válka. Jelikož tato problematika je velice široká a komplexní, chtěli bychom naší práci zúžit na období v rozmezí let 1918-1950. Budeme analyzovat příčiny a předpoklady jejího vzniku. Zaměříme se na její kořeny, které se pokusíme najít v období před vypuknutím druhé světové války.

Cílem naší práce je odhalit odpověď na otázku, jak došlo k vyprofilování dvou supervelmocí a zejména, jak dospěli k vzájemnému antagonistickému vztahu. Zaměříme se proto na analýzu diplomatických jednání mezi politickými aktéry Sovětského svazu, Spojených států amerických a Velkou Británií. V tomto směru se zaměříme na narativy jednání Velké Trojky a dokumenty, které byly po druhé světové válce projednávány a přijaty. Zejména se zaměříme na problematiku Marshallova plánu.

V první části naší bakalářské práce se budeme věnovat ryze historickému mapování příčin a kořenů studené války. Na počátku se budeme věnovat poválečnému období po první světové válce, a to sice Pařížské konferenci, kterou považujeme za jeden z nejhlubších kořenů budoucího konfliktu. Následující kapitoly kontinuálně sledují historický vývoj dalších jednání, směřování ke druhé světové válce a samozřejmě samotný konflikt druhé světové války.

V druhé části se zaměříme na praktické zdůvodnění antagonistického vztahu mezi Spojenými státy americkými a Sovětským svazem. Tuto vzájemnou nevráživost budeme pozorovat optikou konceptu historického realismu. Pokusíme se zdůvodnit, proč Spojené státy americké dospěly k názoru, že Sovětský svaz je třeba zadržet, či v lepším případě eliminovat.

V rámci analýzy naší bakalářské práce se zaměříme také na sérii krizí, které ovlivnily vzájemný vztah Sovětského svazu a Spojených států amerických a které znamenaly problém pro bezpečnostní politiku. Budeme se věnovat řecké a turecké krizi. Zaměříme se na narativ Spojených států a Sovětského svazu v přístupu k jednotlivým krizím. V tomto kontextu budeme analyzovat klíčové projevy, týkající se vytyčeného tématu.

V neposlední řadě se budeme věnovat tématu, jak studená válka, v námi vytyčeném období, ovlivňovala svět, mezinárodní systém a zahraniční politiku. Budeme sledovat jednotlivé teoretické proudy.

Na závěr naší práce se budeme věnovat jednak shrnutí poznatků, ke kterým jsme v rámci analýzy došli a jednak se pokusíme odhalit bod zlomu, kdy Spojené státy americké a Sovětský svaz dospěli k vzájemnému antagonistickému vztahu.

Tuto práci budeme koncipovat jako historický výzkum, který popisuje minulost. Proces historického výzkumu v sobě zahrnuje samotný výzkum, záznam a interpretaci událostí minulosti pro účely zobecnění.¹ Historická práce v sobě spojuje osvojené základní poznatky ze světových i národních dějin. Každý historik se specializuje na určitý specifický výsek dějin, tudíž pracuje s jasně vymezeným, specializovaným souborem poznatků.²

Rysem historické vědy je skutečnost, že předmět svého zájmu musí zkoumat zprostředkovaně skrze historické prameny³, které jsou obvykle klasifikovány do dvou stěžejních kategorií – a to sice na primární prameny, jež shromažďují svědectví dobových aktérů a sekundární prameny, které jsou sepsány po uplynutí určité doby od proběhnutí konkrétní historické události a v podstatě reflektují primární prameny.⁴

Vlastní vědecká činnost probíhá na dvou základních rovinách – informační a badatelské, které v naší práci budeme využívat. V informační rovině se historik neustále seznamuje se stavem a novými poznatky daného oboru, v druhé rovině probíhá vlastní výzkum a zpracování určité otázky.⁵

Historický výzkum může být kvalitativní nebo kvantitativní (popř. kombinace obojího).⁶ Kvalitativní výzkum se snaží o porozumění zkoumaným jevům, přičemž porozumění je rekonstrukcí toho, jak někdo jiný dává do souvislosti skutečnosti, aby vyřešil problém. Tento typ výzkumu se ovšem nezřídka ani vysvětlení, kde panuje snaha o propojení událostí pomocí vlastnoručně definovaných zákonitostí. Kvantitativní výzkum naproti tomu je založen na verifikaci hodnoty a efektivity teorií, které jsou měřitelné čísly a následně zpětně analyzované prostřednictvím statistických procedur.⁷

Metodu historického výzkumu lze stručně shrnout v pěti bodech. Prvním klíčovým krokem je volba tématu a stanovení problému. V této fázi výzkumu je třeba vytyčit téma časově a místně a také zhodnotit jeho důležitost a užitečnost. Druhým bodem při postupu je

¹ BEST, W. John, KAHN V. James, Research in education. str. 24, 2006

² HROCH, Miroslav. Úvod do studia dějepisu, str. 88, 1985

³ HROCH, Miroslav. Úvod do studia dějepisu, str. 15, 1985

⁴ BEST, W. John, KAHN V. James, Research in education. str. 91, 2006

⁵ HROCH, Miroslav. Úvod do studia dějepisu, str. 87, 1985

⁶ BEST, W. John, KAHN V. James, Research in education. str. 83, 2006

⁷ HENDL, Jan. Úvod do kvalitativního výzkumu, str. 16–18, 1999

zjištění, zda již téma bylo na vědecké bázi zpracováno. V našem případě se jedná o nové řešení historicky zpracovaných problémů. Po tomto kroku následuje rešerše okruhu pramenů, které se k tématu vztahují. Na základě prostudované literatury a pramenů je třeba provést historickou rekonstrukci. Závěrečnou etapu představuje vyjádření získaných poznatků v psaném projevu.⁸

Metod historického výzkumu je mnoho. Mohou být pramenné, mimo pramenné, induktivní, kdy se na základě konkrétních faktů zobecňuje či deduktivní, kdy se na základě předchozího zkoumání stanovují premisy. V rámci našeho historického výzkumu budeme využívat metodu, která se nazývá přímá. Tato metoda spočívá v popisu minulosti na základě studia jednoho či více pramenů, spolehlivost pramene se tedy stává nejdůležitější složkou přímé metody a ve své podstatě má blízko ke kritice pramenů.⁹

V naší bakalářské práci se proto budeme zejména opírat o práci Henryho Kissingera, amerického diplomata, historika, politika a politologa. Jeho stěžejním dílem, které v naší práci využíváme, je *Umění diplomacie*, která se zabývá klíčovými událostmi světových dějin. Pro naši práci jsou podstatné kapitoly, zabývající se analýzou současných světových dějin, které mapují vztah Spojených států amerických a Sovětského svazu. Důvodem, proč jsme se rozhodli zařadit tohoto autora na seznam literatury, je nejen jeho bezrozporná kvalita, coby spisovatele a historika, ale také proto, že je teoretikem historického realismu, jež budeme v bakalářské práci využívat k objasnění určitých rozhodnutí, která učinila jedna či druhá strana. Zároveň Kissingerův přínos pro naši bakalářskou práci tkví v tom, že je nejen pamětníkem, nýbrž byl i sám spoluvůrcem americké zahraniční politiky vůči Sovětskému svazu, byť v pozdějším období Studené války.

Další publikaci, kterou budeme v průběhu práce využívat, je Paul Kennedy britského historika, *Vzestup a pád velmocí: Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000*. Klíčové ovšem pro naši práci bude samotná analýza primárních pramenů, v tomto ohledu se budeme odkazovat zejména na paměti přímých účastníků jednání, a na analýzu projevů jednotlivých politiků.

Zaměříme se na svědectví Winstona Churchilla, jehož paměti, nazvané *Druhá světová válka*, nám poskytnou jasnější představu o průběhu Jaltské konference. Další paměti, které

⁸ HROCH, Miroslav. Úvod do studia dějepisu, str. 90–91, 1985

⁹ HROCH, Miroslav. Úvod do studia dějepisu, str. 198–204, 1985

budeme analyzovat, jsou paměti Harryho S. Trumana, dalšího významného člena „Velké Trojky“. K pochopení změny postoje Spojených států amerických vůči Sovětskému svazu nám poslouží i jednotlivé projevy řadových politiků, jež budeme hledat v internetových archivech.

1. Vývoj debaty o realismu a koncept historického realismu

Jak jsme již v úvodu zmínili, na kořeny studené války se budeme dívat očima historického realismu. Předtím však, než vysvětlíme podstatu historického realismu, představíme obecně genezi realismu.

Směr realismu je jeden z teoretických přístupů v teorii mezinárodních vztahů, jehož cílem je představit skutečnou podstatu mezinárodních vztahů. Podle Druláka je z realistické pozice klíčovým prvkem mezinárodních vztahů problematika moci, tj. primárním cílem aktérů mezinárodních vztahů je kumulace moci. Moc je chápána jako materiální základna, tedy moc jakožto ztotožnění s vojenskou silou. Dalším typickým rysem je, že jednotliví aktéři mezinárodních vztahů mezi sebou soupeří a zachovávají vůči sobě antagonistický vztah, přičemž za nejtypičtější aktéry v rámci systému mezinárodních vztahů jsou považovány státy, které v rámci mezinárodní arény jednají racionálně.

Prvním teoretikem, který nastínil směr realismu byl Edward H. Carr, který pojem realismu prezentoval v opozici vůči utopismu. Podle Carra jsou si v abstraktní rovině oba přístupy rovny, nicméně se musí v rámci teorie vyvažovat. Jeho kritika dominujícího meziválečného pohledu na mezinárodní vztahy směřuje na zastávání ryze idealistických pozic bez nějakých realistických prvků a zejména opomenutí základního prvku moci, který hraje významnou roli v mezinárodní politice.

Carr se zejména vymezuje vůči tezi, že by státy mohly mít trvalé společné zájmy, o kterou se opírala Společnost národů a celé versailleské uspořádání. Podle teoretika se mocnosti nezajímají o společné zájmy, dokud ze stávající situace nemají nějaký osobní profit. Pokud by se ovšem ukázalo, že „společné zájmy“ mají pro mocnosti určitý přínos, bylo by v tom případě v rozporu s jejich bytostným zájmem situaci jakkoli měnit. Carr tak dochází k přesvědčení, že za maskou idealismu a idealistické rétoriky se neskrývá nic jiného než obyčejný materiální zájem určitých mocností. Realismus podle Carra zkoumá pouze fakta, analyzuje jejich příčiny a následky, zabývá se pouze tím, co je. Jeho dichotomie realismus

versus utopismus de facto reflektuje dichotomii praxe versus teorie. Proto apeluje na nutnost vzájemného doplňování obou konceptů.

Přestože Carr zahájil debatu o realismu, byl to Morgenthau, který byl strůjcem realismu jakožto paradigmatu. I Morgenthau v něčem souzní s Carrem – například se vymezuje vůči idealismu, který chápe jako myšlenkovou školu, jejíž základní hodnotou je víra v možnost vytvoření „*racionálního a morálního politického řádu*“¹⁰, jehož kostrou jsou univerzálně platné principy. Idealismus věří, že přirozeností lidí je dobro, popřípadě, že onu přirozenost je možno spasit a zachránit prostřednictvím reforem společenských institucí. Naproti tomu Morgenthauův realismus je postaven na představě, že lidská povaha se nemění, ba naopak vytváří „*svět protikladných zájmů a konfliktů*.“¹¹ Realismus podle Morgenthaua je definován 6 charakteristikami.

Politika je ovládána objektivními zákony, které jsou součástí lidské povahy a je praktikována a zprostředkována skrze mocenské zájmy politických aktérů (tj. států). Tito aktéři podle Morgenthaua své zájmy racionálně definují, přičemž jejich přesná definice je určována konkrétními okolnostmi, nicméně s odkazem na racionalitu aktérů by měl národní zájem být definován objektivně. Konečným cílem každého státu je zajistit jeho přežití. Základní determinantou realismu je mocenský zájem státu, v realismu se tudíž nikdy nestane, že by formulování zahraničněpolitických cílů mocnosti bylo činěno v souladu s obecnými morálními zákony. V neposlední řadě politika představuje výlučný prostor reality, který disponuje svými vlastními pravidly.

Morgenthau hlouběji rozpracovává definici konceptu moci, kde je moc chápána jako naprostá kontrola nad svou vlastní myslí na jedné straně a nad činy jiných aktérů na straně druhé. Jedná se tedy o nerovný vztah mezi vykonavateli moci a těmi, na kterých je moc uplatňována. Tím nejpodstatnějším zdrojem státní moci v rámci mezinárodních vztahů je vojenská síla, o kterou se státní moc opírá. Pro jeho definici realismu je též podstatná koncepce národního zájmu, která je chápána jako kumulace moci. Sledování národního zájmu generuje určitou disciplínu státu a je též předpokladem pro jeho racionální chování. Mezinárodní politika je arénou, kde se střetávají různí aktéři sledující své partikulární národní zájmy, které jsou ze své podstaty rozporné. V krajním případě by střet protichůdných zájmů vyústil až ve válku, nicméně v systému mezinárodních vztahů funguje mechanismus

¹⁰ Drulák Petr, *Teorie mezinárodních vztahů*, str. 57, 2003

¹¹ Drulák Petr, *Teorie mezinárodních vztahů*, str. 58, 2003

mocenské rovnováhy, který celý systém vyvažuje. V rámci mocenské rovnováhy státy vstupují do různých aliancí, aby předešly nebezpečí enormního nárůstu moci jiných států a v zárodku tyto velmocenské ambice potlačily.¹²

V neposlední řadě musíme v rámci vývoje debaty o realismu zmínit jméno Kennetha N. Waltze, jenž přišel s teoretickým přístupem neorealismu. Tento teoretik ve svém díle *Člověk, stát a válka* z roku 1959 analyzuje tři obrazy příčin násilných konfliktů mezi lidmi, které odpovídají třem rovinám zkoumání – tj. rovině individuální psychiky, politického režimu a mezistátních vztahů, přičemž všechny tři obrazy spojuje s filosofickými myšlenkami Spinozy, Kanta a Rousseaua. Waltz považuje za nejvhodnější východisko teorie mezinárodních vztahů třetí obraz. Zdroj konfliktu podle Waltze leží v organizaci vztahů mezi státy. Pro Rousseaua, se kterým se Waltz do určité míry ztotožňuje, jsou první příčinou konfliktu společenské vztahy, které proměňují jakési omezené životní nezbytnosti člověka do bezmezné touhy po stále větším majetku a bohatství, přičemž tato touha je v rámci vztahů ještě umocněna neustálým srovnáváním se s jinými lidmi. Druhou příčinou konfliktů je posléze vzájemná nedůvěra lidí, která je daná anarchickou strukturou jejich vztahů – tedy nepřítomností jim nadřazené moci, jež by vymáhala pravidla.¹³

Historický realismus spadá do hlavního proudu realismu, nicméně je specifický tím, že klade důraz na historické vědy. Tento proud se ztotožňuje s názorem, že mezinárodní politika je historickým fenoménem, který nelze redukovat pouze na vzájemný vztah chování systému a distribuci moci v jeho rámci. V systému mezinárodní politiky figuruje daleko více určujících faktorů a většina z nich je spjatá s konkrétní povahou aktérů a jejich vztahů. Důležitou úlohu v různých druzích vztahů, které státy mezi sebou navazují, hraje jejich vnitřní povaha a hodnoty, ke kterým se hlásí. Teoretikové historického realismu kladou důraz na rozmanitost historických situací a důležitost intervenujících kulturních proměnných. Jinými slovy veškeré koncepty mechanismů mocenské rovnováhy, bezpečnostního dilematu či anarchie fungují v určitých kulturních podmínkách, které jsou historicky specifické, a tudíž na ně nelze aplikovat nějaké obecně závazné vědecké pravidlo.¹⁴

Mezi nejvlivnější teoretiky historického realismu patří Henry Kissinger, pro něhož je stěžejním konceptem mocenská rovnováha. Klade velmi velký důraz zejména na propojenost mechanismu mocenské rovnováhy a diplomacie – tj. bez diplomacie by mocenská rovnováha

¹² Drulák Petr, *Teorie mezinárodních vztahů*, str. 54–60, 2003

¹³ Barša, Pavel a Ondřej Císař. *Anarchie a řád ve světové politice*, str. 83–86, 2008

¹⁴ Barša, Pavel a Ondřej Císař. *Anarchie a řád ve světové politice*, str. 99–100, 2008

nemohla řádně fungovat. Na jednu stranu tedy zdůrazňuje, vyzdvihuje vliv diplomacie na mocenskou rovnováhu v mezinárodních vztazích, na stranu druhou jasně definuje případy, kdy došlo k selhání jak diplomacie, tak ostatních nástrojů mocenské rovnováhy. Mechanismus mocenské rovnováhy vyžaduje od aktérů racionální chování a alespoň částečnou ideologickou shodu, jinak dochází k jeho selhání. V momentě, kdy se na mezinárodním poli objeví nějaká velmoc, která jedná čistě spontánně a nikoli racionálně, která se řídí pouze vlastní ambicí ovládnout ostatní státy, která se na ideologické rovině s ostatními státy neshodne v základních otázkách, diplomacie přichází o svou vůdčí roli a do popředí se dostává vojenská síla.¹⁵

2. Pařížská konference

Hledáme-li kořeny studené války, musíme se dívat na období těsně po skončení první světové války, respektive na vyjednávání podmínek míru a na důsledky těchto jednání.

Vítězové první světové války se poprvé sešli v roce 1919. Pařížská konference se konala na francouzském ministerstvu zahraničí v paláci Quai d'Orsay a shromáždili se zde zástupci 27 států a 5 britských dominií. Klíčovým sporem pařížského summitu byla otázka přístupu k poraženým mocnostem. Francie usilovala o prosazení tvrdých mírových podmínek, aby svázala ruce Německu a vyřadila ho ze světového dění. Naproti tomu Spojené státy americké předložily konferenčnímu plénu koncepci kolektivní bezpečnosti, kterou měla garantovat připravovaná Společnost národů. Tato Wilsonova představa předpokládala usmíření a překonání rozdílů mezi vítězi a poraženými. Názorové střety mezi příznivci a odpůrci tvrdého míru vyvolaly v únoru 1919 hlubokou krizi konference, která ale nakonec byla překonána a Francii se podařilo prosadit svou představu mírového uspořádání. Představitelé poražené koalice ústředních mocností a Sovětského Ruska na konferenci nebyli pozváni.¹⁶

Podle Kissingera ovšem nikdo z prvních komunistických vůdců nepovažoval za možné, aby komunistický stát mohl koexistovat s kapitalistickými zeměmi. Bolševici očekávali, že stát za pár měsíců nebo let zcela zanikne, a proto za hlavní úkol rané sovětské zahraniční politiky považovali podporu světové revoluce. Za těchto podmínek bylo podle autora vyloučení Sovětského svazu z mírové konference ve Versailles pochopitelné, neboť spojenci neměli žádný důvod, proč by zahrnuli do svých jednání zemi, která již s Německem

¹⁵ Drulák Petr, Teorie mezinárodních vztahů, str. 66, 2003

¹⁶ Vladimír Nálevka, Světová politika ve 20. století, str. 7–9, 2000

uzavřela separátní mír a jejíž agenti usilovali o svržení spojeneckých vlád. Lenin ani o účast na mezinárodním pořádku nestál, ba naopak se ho snažili zničit.¹⁷

Jelikož Leninovo Rusko nebylo přizváno na Pařížskou konferenci, útočilo proto na celé setkání a osočovalo účastníky se kapitalistické a demokratické státy z toho, že jejich konečným cílem je intervence v Rusku, které se momentálně potýká s tamější probíhající občanskou válkou. Vývojem diplomatických jednání se dospělo k tomu, že mír, který byl na konferenci uzavřen, nezahrnul dva nejsilnější evropské aktéry – Německo a Rusko, které měly zdaleka největší vojenský potenciál.¹⁸

Právě zde bychom mohli hovořit o kořenu něčeho, co později vyústilo v ozbrojený konflikt nebyvalých rozměrů a v konečném důsledku i ke „Studené válce.“ Celý tento problém pozdějšího historického vývoje vycházel z diplomatické chyby učiněné na Pařížské konferenci, kdy jeden stát byl prohlášen za výlučného viníka a celá vina padla na něj. Srovnáme-li průběh a zejména konec první světové války s napoleonskými válkami, které by se svou povahou taktéž mohly blížit podobě světové války, byť byl tehdy zasažen pouze evropský kontinent, Francie nikdy nebyla prohlášena za výlučného viníka a na pozdější konferenci se s ní jednalo jako s rovným partnerem – netrpěla proto pocitem zahořklosti a neměla snahu o vyvolání dalšího konfliktu za účelem pomsty.

Velkou část ze záležitostí, které byly na pořadu jednání, se podařilo na Pařížské konferenci vyřešit a vtělit do versailleské smlouvy, ale zároveň mnoho problémů zůstalo otevřených až do roku 1920, některé dokonce čekaly na vyřešení do roku 1923. Jednalo se zejména o nestabilní východní Evropou, kde etnické skupiny bojovaly o zřízení nástupnických států, občanskou válku a intervenci v Rusku a nacionalistickou reakci Turecka proti zamýšlenému rozdělení Malé Asie mezi západní mocnosti. Na počátku 20. let 21. století se zdálo, že se mezinárodní systém stabilizoval jak na Západě, tak na Východě a nesrovnalosti, které přetrvávaly, měly být řešeny na pravidelných zasedáních Spojených národů v Ženevě, a to navzdory odchodu Spojených států amerických z mezinárodní scény. Nenadálý americký ústup z evropské scény po roce 1920 podle Kennedyho téměř protirečlil světovým mocenským trendům, které se rozvíjely od 90. let minulého století – tj. že pokrokové světové politiky budou stále silněji ovlivňovat mezinárodní scénu či popřípadě ovládat tři rozpínající se mocnosti – Německo, Rusko a Spojené státy, nicméně Německo bylo

¹⁷ Henry Kissinger, Umění diplomacie, str. 272, 1994

¹⁸ Henry Kissinger, Umění diplomacie, str. 242, 1994

poraženo, Rusko se zmítalo v bolševické revoluci a Spojené státy se navrátily k politice izolacionismu. Na první pohled se zdálo, že evropskou politiku a mezinárodní scénu budou tradičně ovlivňovat Velká Británie a Francie.¹⁹

Pravdou ovšem zůstávalo, že Francie byla naprosto vnitřně rozložená, čehož si sama byla vědoma, a status velmoci jí byl Velkou Británií přisouzen pouze s ohledem na historickou zkušenost, která v 21. století již byla přežitkem. Velká Británie se hnala za fantomem mocné Francie, která jako jediná pochopila dobovou realitu a se zoufalstvím sobě vlastním se pokusila ekonomicky a vojensky svázat Německo a pokoušela se uzavřít spojení s Brity nebo s kýmkoli, kdo by byl ke spojení ochoten v naději, že by případný budoucí střet s Německem s jejich pomocí ustála.

Meziválečné období je též obdobím intenzivní finanční diplomacie. Komplexní problém německých reparací a válečných dluhů Dohody narušoval vztahy nejen mezi vítězi a poraženými, ale také mezi Spojenými státy americkými a jejich nedávnými evropskými spojenci. Dawesův plán z roku 1924 nejen podstatně zklidnil vypjatou situaci, ale zároveň připravil na následující rok půdu pro locarnskou smlouvu. Následně vstoupilo Německo do Společnosti národů a došlo k pozměnění finančního urovnání podle Youngova plánu z roku 1929. Na konci 20. let se situace v Evropě začala postupně po ekonomické a finanční stránce lepší a Společnost národů byla považována za důležitý nový prvek mezinárodního systému. Pařížským paktem z roku 1928 se mnoho států zavázalo, že vzájemné rozpory nebudou řešit válkou, což vedlo k domněnce, že se diplomacie navrací do normálního, vyváženého stavu. Nicméně Evropa se po válce potýkala nejen s ekonomickým a materiálním rozvratem, ale také s obrovskými ztrátami na životech. Financování války navíc způsobilo dosud nebyvalé ekonomické a později politické problémy. Většina zemí v rámci úhrad na vedení války spoléhala výhradně na půjčky a měla za to, že poražené Německo bude přinuceno v rámci reparací dluh vyrovnat.

Jednotlivé státy se pokoušely zvýšit vývoz znehodnocením svých měn, což ovšem vyvolávalo ještě větší finanční nestabilitu a vyvolávalo i politickou nevraživost. Tato situace byla ještě zkomplikována spleťmi problémů vzájemných půjček mezi jednotlivými státy Dohody a požadavky vítězů na vysoké německé reparace. Všechny evropské státy Dohody dlužily peníze ve větší míře Velké Británii a v míře menší i Francii, které byly obě silně

¹⁹ Paul Kennedy, Vzestup a pád velmocí: Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000, str. 337–338, 1996

zadlužené u Spojených států amerických. Bolševici navíc odmítli převzít ruské půjčky ve výši 3, 6 miliard dolarů. Američané chtěli vrátit peníze, nicméně evropské země byly v poválečném ekonomickém kolapsu odkázány na německé reparace a Němci prohlásili, že nejsou schopni žádné částky zaplatit. Mezinárodní scéna byla v tomto období plná hádek ohledně finančních vyrovnání, které mířily ke krachu vztahu mezi západní Evropou a Spojenými státy americkými. Tyto rozpory částečně zmírnil v roce 1924 Dawesův plán, ale politické a sociální důsledky těchto sporů byly obrovské. V roce 1933 došlo k vyvrcholení sporů mezi jednotlivými zeměmi ohledně konkurenční devalvace měn a ohledně devizového kurzu dolaru a libry. Kosmopolitní světový pořádek se rozpadl do jednotlivých soupeřících seskupení. Vznikl šterlinkový blok opírající se o britský obchodní model, zlatý blok, v jehož čele stála Francie, jenový blok, který vytvořily země závislé na Japonsku a dolarový blok. Sovětský blok, který se soustředil pouze na svou domácí politiku, stál mimo světové dění.²⁰

3. Kolektivní bezpečnost

Zabýváme-li se antagonistickým vztahem Spojených států a Sovětského svazu musíme se vrátit zpět k názorovým postojům Spojených států v průběhu konce první světové války, a především k wilsonovskému návrhu řešení jejího konce – tj. ke konceptu kolektivní bezpečnosti. Americkými kritérii mezinárodního pořádku byly demokracie, kolektivní bezpečnost a sebeurčení. V očích Američanů nesoulad mezi jejich filosofií a evropským myšlením jen zdůrazňoval hodnotu vlastního přesvědčení. Wilsonova představa světového pořádku vycházela z víry Američanů v mírové založení člověka a v základní světovou harmonii. Vyplývalo z ní, že demokratické národy jsou logicky mírumilovné a že lidé, kterým se dostane sebeurčení, již nebudou mít důvod jít do války nebo utlačovat jiné. Jakmile jednou národy světa okusí „požehnání“ míru a demokracie, nepochybně budou jako jeden muž bránit to, co získaly.

Podle amerického názoru nezpůsobilo války sebeurčení, ale jeho nedostatek, nestabilitu nevyvolala absence mocenské rovnováhy, nýbrž úsilí o ni. Wilson chtěl vybudovat mír na základě kolektivní bezpečnosti. Podle jeho názoru a názoru všech jeho žáků si bezpečnost světa nevyžaduje obranu národních zájmů, nýbrž právně pojatou obranu míru. Jen mezinárodní instituce může určit, zda vskutku došlo k porušení míru. Wilson proto navrhl založení Společnosti národů. Kolektivní bezpečnost vycházela z předpokladu, že se národy

²⁰ Paul Kennedy, Vzestup a pád velmocí: Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000, str. 340–348, 1996

světa sjednotí proti agresi, nespravedlnosti a snad i přehnanému sobectví. V zásadě byla kolektivní bezpečnost vágně definovaným konceptem, který v podstatě nic neřešil a k ničemu se nezavazoval. Hlavním cílem systému kolektivní bezpečnosti mělo být zamezení každého ohrožení míru nevojenskými prostředky – tj. prostřednictvím sankcí a morálním soudem světového veřejného mínění. Příčinou války v mechanismu kolektivní bezpečnosti je porušení pravidla řešení sporu mírovou cestou, přičemž celý koncept kolektivní bezpečnosti stojí na předpokladu jakési světové unifikace zájmů – tj. že udržet mír je tím univerzálním pojítkem, které překlenuje jednotlivé rozdíly a nastoluje celosvětovou soudržnost.²¹

Wilsonovský koncept světového pořádku byl postaven na představě, že projevené agresi by se mělo čelit mravními soudy – tj. státy a národy měly posuzovat jednotlivé akty z hlediska spravedlnosti a nikoli z hlediska přímého bezpečnostního rizika. Evropské státy podle Kissingera této vizi sice nedůvěřovaly, nicméně žádná evropská země neměla dostatečně silnou pozici k tomu, aby mohla americký návrh zpochybnit. Očekával, že Společnost národů bude sloužit jednak k prosazování míru a jednak k napravování jeho nespravedlnosti. Podle Kissingera by se Společnost národů stala institucí, která by se svou povahou rovnala světové vládě.

Pro americký lid to byla představa absolutně nepřijatelná, proto se Wilson Spojené státy americké snažil uklidnit tím, že by se silnější sankcí agrese stalo světové veřejné mínění a nikoli světová vláda či vojenské síly, přičemž co by nedokázalo vyřešit veřejné mínění, vyřešil by hospodářský nátlak.²²

4. Směřování k druhé světové válce

Jak již bylo zmíněno v kapitole věnující se Pařížské konferenci v důsledku převzetí moci bolševiky v roce 1917, bylo sovětské Rusko vyloučeno z pařížských mírových rozhovorů, které se odehrávaly v roce 1919.²³

V publikaci *Vzestup a pád velmocí* Arno Mayer poukázal na to, že se od staré diplomacie po roce 1917 distancoval nejen Wilson, ale také bolševici, kteří na stávající řád konstantně útočili. Podle mínění některých evropských politiků bylo ovšem třeba wilsonovské zásady v zájmu národní bezpečnosti striktně odmítnout. Nicméně evropskou bezpečnost na

²¹ Henry Kissinger, *Umění diplomacie*, str. 238–260, 1994

²² Henry Kissinger, *Umění diplomacie*, str. 232–246, 1994

²³ Archie Brown, *Vzestup a pád komunismu*, str. 112, 2011

kontinentu daleko více ohrožovala osobnost Lenina, která představovala pro evropské státy závažnou hrozbu. Tuto hrozbu bylo nutné bez slitování potlačit jak v Sovětském Rusku, tak v jeho odnožích, které se v západních zemích objevily. Politika a diplomacie mírového utváření byla v zásadě ovlivněna ideologiemi a vnitropolitickými prvky. Obecně rozšířený odvrát veřejnosti od válčení a militarismu po první světové válce nebyl sdílen všemi jejími účastníky. Pro velké množství bývalých frontových vojáků v celé Evropě válka představovala přátelství z bojů, vzrušení z násilí, akce a vojenské zvyklosti, nehledě na to, že po skončení války nenašli tyto muži uplatnění na trhu práce. Na tyto skupinky neskutečným způsobem zapůsobily myšlenky nových fašistických hnutí, které se dotýkaly téměř všeho, čeho tyto muži po návratu z války postrádali a v čem pravděpodobně tkvěla hlavní příčina jejich neúspěchu – tj. pořádku, disciplíny a národní slávy, likvidace židů, bolševiků, intelektuálů a liberální střední třídy. Boj, síla a hrdinství byly obecně považovány bývalými vojáky za nadčasové životní hodnoty, naopak zásady wilsonovské mezinárodní spolupráce byly zcestné a zastaralé.

Mezinárodní vztahy ve 20. – 30. letech 21. století byly stále více komplikovanějšími, neboť byly prosyceny ideologií a trvalým štěpením světového společenství do jednotlivých politických bloků. Na mezinárodní scéně existovaly západní demokracie, které se zaměřovaly na domácí politiku. Přestože Francie udržovala silnou armádu a letectvo ze strachu před obrozeným Německem, francouzská společnost obecně zachovávala k válce nevraživé pocity a toužilo spíše po obnově společnosti. Sovětský svaz byl na jednu stranu v mnoha ohledech izolovaný od světového politicko-ekonomického systému, na stranu druhou nyní získával na Západě mnoho obdivovatelů, protože se mu, pravděpodobně díky izolaci, podařilo uniknout hospodářské depresi. Podle Kennedyho to byl jeden z důvodů, proč byl stát bolševiků široce nenáviděn. Ve 30. letech existovaly fašistické revizionistické státy Německo, Japonsko a Itálie, které byly zarytě antibolševické, ale zároveň také pohrdaly liberálně demokratickým statutem quo. Z těchto důvodů bylo provádění zahraniční politiky pro demokratické politiky velmi obtížné.²⁴

Koloniální nepokoje odváděly pozornost určitých evropských mocností od jejich zájmu o evropskou mocenskou rovnováhu, což platilo zejména pro Velkou Británii, která svou pozornost směřovala spíše směrem ke své koloniální říši než k dění na kontinentální Evropě. Koloniální otázka se stala jakýmsi jablkem sváru – tato problematika vedla k prohlubování nedůvěry Spojených států amerických vůči anglo-francouzské politice a

²⁴ Paul Kennedy, *Vzestup a pád velmocí: Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000*, str. 348–350, 1996

události jako byly například italský vpád do Habeše či japonský útok na čínskou pevninu názorově rozdělily ve 30. letech Tokio s Římem od Londýna a Paříže a otevřely Německu dveře k novému potenciální partnerství. Poslední příčinou poválečné nestability byla skutečnost, že se německou otázkou nejenom nepodařilo vyřešit, ale stávala se stále naléhavější a složitější.²⁵

Podle Kissingera dohled nad dodržováním versailleské smlouvy byl založený na dvou principech, které vůči sobě stály v protikladu a navzájem se anulovaly. Koncepce kolektivní bezpečnosti podle něj byla příliš všeobecná, než aby mohla fungovat a neformální anglo-francouzská spolupráce byla příliš křehká a neurčitá, než aby mohla vybalancovat vzrůstající moc Německa.²⁶

My však nabízíme poněkud odlišnou interpretaci. Přestože s Kissingerem souhlasíme, že koncepce kolektivní bezpečnosti byla příliš všeobecná, za selhání versailleského systému podle nás může spíše samotný charakter evropských států. Dosavadní evropská mezinárodní politika byla po staletí založená na mocenské rovnováze – tj. evropské státy se po staletí řídily pouze svými sobeckými zájmy a *raison d'état* řadily na první místo. Po skončení první světové války přišel Wilson s koncepcí kolektivní bezpečnosti, která nejen že byla všeobecná, ale navíc byla zaštitěna ideologií, se kterou se evropské státy neuměly vypořádat. Pakli-že měly evropské státy usilovat o mír a bránit demokracii napříč Evropským kontinentem, jejich prvotními otázkami v souladu s konceptem mocenské rovnováhy a státního zájmu by byly „proč?“ a „komu to prospěje?“.

Z našeho úhlu pohledu tedy koncepce kolektivní bezpečnosti zkrachovala na historické povaze jednotlivých evropských států. Dalším problémem neúspěchu byla anglo-francouzská spolupráce. Spoléhání se na toto spojení bylo již od prvopočátku nešťastné. Přestože spolu Francie a Spojené království Velké Británie a Severního Irska čas od času spolupracovaly, přesto mezi sebou měly mnoho sporů a nikdy netvořily trvalé koalice. Navíc anglická politika vždy směřovala pryč od dění na kontinentální Evropě. Angličané byli vždy podezíraví k politice evropských kontinentálních států a raději praktikovali politiku skvělé izolace. Jestliže se Anglie měla postarat o zastavení mocenského vzestupu Německa, celý tento podnik byl již od prvopočátku odsouzen k neúspěchu. Angličané jednak neviděli

²⁵ Paul Kennedy, *Vzestup a pád velmocí: Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000*, str. 352, 1996

²⁶ Henry Kissinger, *Umění diplomacie*, str. 259, 1994

v Německu žádnou hrozbu a jednak s Německem, na rozdíl od Francie, vůbec nesousedili. Francie sama o sobě byla příliš slabá a příliš vyčerpaná z bojů první světové války, aby mohla Německo svázat, byť se o to na Pařížské konferenci pokoušela.

Jeden čas se ovšem zdálo, že by mohlo být možné dosáhnout dohody mezi novým sovětským státem a západoevropskými mocnostmi v roce 1922 na konferenci v Janově. Lenin ovšem nebyl ochoten přijmout nabízené podmínky a nařídil sovětskému komisaři zahraničních věcí, aby Versaillskou smlouvu odmítl podepsat (řešící územní vypořádání v poválečné Evropě). Naopak naléhal na to, aby byl spíše uzavřen separátní mír s Německem. Byl to Čičerin, koho pověřili, aby onu separátní dohodu zařídil.

Pro dohodu byly připraveny ideální podmínky již před zahájením Janovské konference a díky pokračujícím diskrétním jednáním Čičerin dosáhl uzavření smlouvy s německou delegací. Týden před zahájením Janovské konference podepsala sovětská delegace Rapallskou smlouvu, která spočívala ve vzájemném odpuštění dluhů a pohledávek, na vzájemném bezvýhradném uznání, na příslibu rozšíření hospodářských vztahů a pokračování tajných vojenských vztahů.²⁷ O pár let později se v Rapallu sešly obě mocnosti (tj. Sovětský svaz a Německo), které ve válce prohrály a jejichž posilující se vzájemné vztahy předznamenávaly pád versaillského systému.²⁸

Ztroskotáním versaillského systému se stala nejednotnost názorů na definici agrese. Společnost národů buď akty agrese odmítla jako agresi posoudit, nebo se nedokázala shodnout na přiměřených sankcích. Již z této premisy bylo patrné, že na reálný spor by Společnost národů nebyla schopna reagovat, což se také stalo a násilné připojení Rakouska k Německu či odnětí svobody Československu zůstalo bez odezvy. Posledním činem Společnosti bylo vyloučení Sovětského svazu v r. 1939 jakožto reakci na napadení Finska, což na Sovětský svaz ovšem nemělo žádný vliv. Doktrína kolektivní bezpečnosti nikdy nemohla fungovat, dokud z ní byly vyloučeny tři nejmocnější státy světa, a to sice Německo, Spojené státy a Sovětský svaz, přičemž Spojené státy americké do Společnosti národů odmítly vstoupit, Německo do ní nebylo přijato a Sovětský svaz vůči ní zachovával odpor. Směřování k druhé světové válce taktéž z části vycházelo z chybných předpokladů Británie, že hrozbou pro kontinentální Evropu je Francie, kterou mylně považovala za nejsilnější stát v Evropě a Francie, která vnitřně doufala, že by mohla vést zahraniční politiku směrem k udržování

²⁷ Archie Brown, Vzestup a pád komunismu, str. 112, 2011

²⁸ Henry Kissinger, Umění diplomacie, str. 259, 1994

slabého Německa. Dalším důvodem k rozporům mezi Francií a Velkou Británií se staly reparace. Až do podepsání Versaillské smlouvy platilo, že reparace platí poražený stát. Nicméně v novém versaillském světovém pořádku začali spojenci věřit, že reparace potřebují ospravedlnění. Našli ho v klauzuli o válečné vině (článek 231 smlouvy).²⁹

Podle Kissingera byla tato klauzule největší psychologickou pohromou smlouvy, neboť Německo v ní bylo označeno za jediného viníka vypuknutí první světové války.

„Spojenci a přidružené vlády prohlašují a Německo přijímá odpovědnost Německa a jeho spojenců za způsobení veškerých ztrát a škod, kterým byly Spojenci a přidružené vlády a jejich státní příslušníci vystaveni v důsledku války, která jim byla způsobena agresí Německa a jeho spojenců.“³⁰

V klauzuli bylo obsaženo i přísné mravní odsouzení. Většina odvetných opatření proti Německu – hospodářských, vojenských i politických – byla založena na tvrzení, že za celou válečnou vřavu může výhradně Německo.³¹

Text předběžné mírové smlouvy byl německé delegaci předložen 7. května 1919, měla pouze 15 dnů na odpověď. V této časové lhůtě Berlín protestoval proti paragrafu o odpovědnosti za válku, nicméně Francie se kategoricky držela svého ultimáta buď jednoznačného přijetí podmínek, nebo jejich naprosté odmítnutí. Německo nakonec souhlasilo s podobou smlouvy a 28. června byl dokument Německem podepsán.

Podle Kissingera tato klauzule oslabila již tak nepřilíš nadšenou ochotu Německa spolupracovat na mírovém uspořádání. Jelikož Německo nebylo po válce schopno splácet reparace, svolal Lloyd George, britský ministerský předseda, v roce 1922 do Janova mezinárodní konferenci, která se měla zabývat prodiskutováním reparací a válečných dluhů a obnovou Evropy. Na tuto konferenci bylo pozváno jak Německo, tak Sovětský svaz. Na jednu stranu konference k mezinárodnímu pořádku nijak nepřispěla, ale na druhou stranu umožnila Německu a Sovětskému svazu, aby se poprvé sešli a otevřeli se tak budoucí vzájemné spolupráci.³²

Německo usilovalo o moratorium na platbu reparací. Sověti podezírali spojence, že se pokusí vyřešit bezvýhodnou situaci tím, že spojí vymáhání carských dluhů s německými

²⁹ Henry Kissinger, Umění diplomacie, str. 262–270, 1994

³⁰ https://www.valka.cz/clanek_10294.html?utm_source=valka_cz&utm_medium=article&utm_campaign=linkthru

³¹ Henry Kissinger, Umění diplomacie, 256, 1994

³² Henry Kissinger, Umění diplomacie, 270–271, 1994

reparacemi, tedy že budou od Sovětského svazu žádat, aby převzal carské dluhy a zahojil se z německých reparací. Právě tuto možnost nechal otevřenou článek 116 Versaillské smlouvy:

„Německo uznává a zavazuje se respektovati jakožto stálou a nezměnitelnou nezávislost všech území, jež byla částí bývalé říše ruské dne 1. srpna 1914.

Ve shodě s ustanoveními obsaženými v člancích 259 a 292 Části IX (Klausule finanční) a X (Klausule hospodářské) této smlouvy uznává Německo definitivně zrušení smluv brestlitovských, jakož i všech jiných smluv, dohod nebo úmluv, které uzavřelo s maximalistickou vládou v Rusku.

Mocnosti spojené a sdružené výslovně vyhrazují Rusku právo, aby dostalo od Německa veškeré restituce a náhrady zakládající se na zásadách této smlouvy.“³³

Sovětská vláda neměla v úmyslu uznat carské dluhy a nechtěla svůj seznam nepřátel rozšířit o Německo tím, že by se zapletla do reparačního chaosu. Aby zabránila janovské konferenci vyřešit tuto záležitost v neprospěch Sovětů, učinila před konferencí nabídku Německu, aby oba státy navázaly diplomatické vztahy a zřekly se vůči sobě veškerých nároků, k čemuž Německo přistupovalo z počátku vyhybavě kvůli naději na snížení reparací, což by, v případě navázání diplomatických vztahů jakožto první evropské země se Sovětským svazem a případné budoucí spolupráci, jeho šanci ještě výrazněji snížilo. Nicméně 16. 4. 1922 nakonec Sověti Německo přesvědčili a vzájemně vyhotovili smlouvu o plném navázání diplomatických styků:

„ *Článek 1.*

a) Německá říše a Ruská socialistická federativní sovětská republika zříkají se navzájem náhrady válečných výloh, jakož i náhrady válečných škod (...)

b) Právní vztahy veřejné i soukromé, dotčené válečným stavem, jakož i otázka nakládání s obchodními lodmi, jež se dostaly do rukou druhé strany, budou upraveny podle zásady vzájemnosti.

c) Německo a Rusko zříkají se navzájem náhrady výloh pro válečné zajatce. Rovněž zříká se německá vláda náhrady výloh, jež jí vznikly internováním příslušníků rudé armády v

³³ https://www.valka.cz/11803-Versaillska-mirova-smlouva-ceske-zneni-Cast-III-Politicke-klausule-Evropske-CI-31-CI-117-7-dil?utm_source=valka_cz&utm_medium=article&utm_campaign=serial

Německu. Ruská vláda pak zřídá se náhrady výtěžku z prodeje Německem vojenských věcí, jím rekvírovaných a do Německa dopravených. (...)

Článek 3.

Diplomatické a konsulární styky mezi německou říší a sovětskou republikou budou neprodleně obnoveny. Připuštění konsulů obou stran bude upraveno zvláštní dohodou.

Článek 4.

Dále se obě vlády shodly také na tom, že pro všeobecné právní postavení příslušníků jedné strany v území druhé strany a pro všeobecnou úpravu obchodních a hospodářských styků obou stran má platiti zásada největších výhod. (...)

Článek 5.

Obě vlády vyjdou blahovlnně vstříc hospodářským potřebám obou zemí. Při zásadní úpravě této otázky na mezinárodním podkladě sdělí si napřed své názory. Německá vláda vyslovuje ochotu, podporovati dle možnosti ujednání, zamýšlená soukromými firmami a jí nedávno oznámená, a jejich provádění usnadniti.³⁴ “

Jak z článků Rapallské dohody vyplývá, oba státy se zřekly vzájemných nároků a poskytovaly si obchodní doložku nejvyšších výhod. Byl to logický krok, neboť do Rapallské konference oba státy byly vyloučeny z mezinárodního dění a nedobrovolně se ocitly v izolaci.

Německá nespokojenost dosáhla svého vrcholu v roce 1923 v souvislosti s problémem reparací a s nimi související hyperinflací. Veškeré snahy Francie držet Německo svázané a co nejvíce oslabené přizivovaly německou zášť a nahrávaly na smeč pravicovým extrémistům.³⁵ Německo za necelý rok od podpisu Rapallské dohody sjednávalo tajné smlouvy o vojenské a hospodářské spolupráci se Sovětským svazem.³⁶ Svým způsobem tyto dva státy byly k vzájemné spolupráci západními mocnostmi již od prvopočátku odsouzeny.

Podle Archieho Browna ovšem nacisticko-německý pakt z roku 1939 byl z části důsledkem neúspěchu zajistit protiněmeckou alianci s Británií a Francií. Stalin nevyklučoval možnost budoucího útoku nacistického Německa na Sovětský svaz.³⁷ Sovětské vedení se zpožděním začalo vnímat nebezpečí, které pro Sovětský svaz znamenal nástup Hitlera a nacismu. Na počátku 30. let bylo toto ohrožení stále podceňováno. Teprve až v létě roku 1935

³⁴ VESELÝ, Z.: Světová politika 20. stol. v dokumentech (1900-1945). VŠE, Praha 2000. s. 95–96, cit. z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/rapallska-dohoda-16-4-1922/>

³⁵ Paul Kennedy, Vzestup a pád velmocí: Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000, str. 352, 1996

³⁶ Henry Kissinger, Umění diplomacie, 276–277, 1994

³⁷ Archie Brown, Vzestup a pád komunismu, str. 120, 2011

byla vyhlášena politika vytvoření Lidové fronty (z každého, kdo byl ochoten odporovat nacismu, se mohl stát spojenec, dokonce i z liberálů). Tato krátká perioda trvala do roku 1939, kdy byl podepsán nacisticko-sovětský pakt.³⁸

5. Druhá světová válka

Podle Nálevky se válečný konflikt připravoval již delší dobu. Jak jsme naznačili v kapitole Pařížská konference, tento summit dal základ mnoha konfliktům. V podstatě by se dalo říci, že celý historický vývoj, který následoval po Pařížské konferenci, byl přímým důsledkem tehdejšího selhání diplomacie.

Názny zatím neexistující druhé světové války se, podle Nálevky, objevily již koncem Pařížské konference uskutečněné v roce 1919 (v souvislosti s celým vývojem konference, vyloučení Německa z jednání a prosazení tvrdých mírových podmínek, včetně označení Německa za celkového viníka války). Nicméně to byl nástup nacismu, který přibližoval Evropu mírovými kroky k válečnému konfliktu, stejně jako demilitarizace Porýní, občanské války ve Španělsku, anšlus Rakouska a mnichovská konference.

V polovině března roku 1939 nacistické Německo okupovalo Prahu a o týden později dobilo oblast Klajpedy. Zároveň se Berlín několik měsíců připravoval na napadení Polska, přičemž jako záminka mu posloužil Gdaňsk, jenž byl pod ochranou Společnosti národů. Právo na připojení svobodného města k říši figurovalo ve válečných úmyslech Německa již od roku 1938. Německá aktivita začala ohrožovat bezprostřední zájmy Velké Británie na Balkáně a ve Středozeří. Možnosti odporu vůči rozpínavosti nacistického Německa byly v jihovýchodní Evropě v podstatě vyčerpány. Vývoj událostí též znepokojoval polskou vládu, která požádala Velkou Británii o uzavření tajné spojenecké dohody, která byla nakonec podepsána a stvrzena. Velká Británie též garantovala bezpečnost Rumunska, Turecka a Řecka. Následně Francie aktualizovala spojeneckou smlouvu s Polskem z roku 1925. Na to reagoval Hitler tím, že anuloval německo-polský pakt o neútočení z roku 1934 a anglo-německou námořní dohodu z roku 1935. Přestože byla uzavřena polsko-britská spojenecká dohoda, Velká Británie již v roce 1939 prohlásila, že osud Polska bude záviset na definitivním výsledku války. V britském žebříčku priorit, definovaných v memorandu z roku 1937, byla na prvním místě ochrana metropole, ochrana obchodních spojů impéria a udržení svazků se zámořskými teritorii. Až na posledním místě byla možná aliance s přátelskými evropskými státy.

³⁸ Archie Brown, Vzestup a pád komunismu, str. 117, 2011

Jak je z vývoje situace patrné, státy kladly své partikulární národní zájmy nad ty mezinárodní. Jednalo se o ukázkou zhroutení celé kolektivní bezpečnosti, která byla postavena na principu idealismu. Přestože Spojené státy americké byly strůjcem principu kolektivní bezpečnosti, ani ony se jí neřídily, neboť pokračovaly v politice izolacionismu a úplně se distancovaly od meziválečné Evropy. Obrat nastal až v prosinci roku 1941, kdy byly Spojené státy přímo napadeny, a tudíž byly přímo ohroženy jejich národní zájmy.

Závěr memoranda konstatoval, že v případě možného konfliktu v západní Evropě, ve Středomoří a na Dálném východě jsou britské síly nedostatečné. Na jaře roku 1939 byl uzavřen Ocelový pakt mezi Itálií a Německem, kdy Německo získalo od Itálie finance na tažení vůči Polsku. Součástí této konfrontace byl i plán, který měl Sovětský svaz, zainteresovat na společném postupu vůči Varšavě. Válka měla vypuknout 26. srpna roku 1939 a po podpisu sovětsko-německého paktu o neútočení potvrdil Hitler datum útoku.³⁹

Cílem německých jednotek bylo zničení většiny polských sil v oblasti na západ od Visly a obsazení Varšavy. Již první střet mezi Němci a Poláky ukázal zaostalost polské armády a na počátku září se zhroutila polská obrana v povodí velkých toků. Němci na východ od Varšavy postupně obklíčili a následně rozbili obě klíčová polská armádní uskupení Poznaň a Pomořany, zároveň se v tomto okamžiku realizoval pakt Molotov-Ribbentrop a 17. září Rudá armáda překročila východní hranici Polska. Stalin výměnnou za odstoupení části polského území, okupovaného Sověty, získal volné pole působení v Litvě. Po ukončení vojenských operací přikročily obě vítězné mocnosti k reorganizaci okupovaných území.⁴⁰

Poprvé od uzavření paktu Molotov-Ribbentrop došlo k přímé spolupráci Německa a Sovětského svazu v oblasti vojenské. Pro Sovětský svaz to byla jedinečná příležitost pokračovat ve své tradiční expanzionistické politice a získat území, která pro něj z jeho úhlu pohledu byla klíčová a tradičně si na ně dělal nárok.

Na přelomu září-října roku 1939 zahájila Moskva diplomaticko-vojenskou ofenzivu v Pobaltí, jež měla vytvořit potřebnou základnu pro jeho pozdější anexi. Otázka vlády nad Pobaltím byla neměnnou součástí imperiální politiky carského Ruska, na kterou navázala a převzala vláda Bolševiků. Podle Nálevky, Rusko tuto oblast chápalo jako součást bezpečnostního předpolí sovětského státu a díky podpisu paktu s Německem, který vymezoval sféry vlivu, byl Rudé armádě umožněn průnik na území Polska, Besarábie, do

³⁹ NÁLEVKA, Vladimír. Druhá světová válka, str. 14–18, 2003

⁴⁰ NÁLEVKA, Vladimír. Druhá světová válka, str. 30, 2003

Pobaltí a Finska. V červnu roku 1940 se Sovětský svaz v souladu s tajnými dohodami s nacistickým Německem zmocnil tří pobaltských států Estonska, Lotyšska a Litvy, které Rusko Versaillskou smlouvou z roku 1919 ztratilo.⁴¹

Jelikož Evropa byla pořád zaskočena bleskovou porážkou Polska nevyvolaly tyto aktivity velký mezinárodní odpor. Hitler zdůraznil ve svém projevu, že v oblasti Pobaltí nemá Německo politické cíle. Již v prosinci roku 1940 byl Sovětský svaz vyloučen ze Společnosti národů. Na počátku války v roce 1939 Francie a Velká Británie nebyly na válečný konflikt připravené. Zejména jejich vojenská koncepce měla konzervativní rysy, poněvadž vycházela ze zkušeností první světové války. Německé vojenské plány naproti tomu vycházely z koncepce bleskové války. V r. 1940 vtrhla německá armáda přes oblast Beneluxu do Francie, která v červnu téhož roku padla.

Přes dosavadní úzkou spolupráci spatřovalo Německo jako svého skutečného nepřítele Sovětský svaz. Hitler toužil uzavřít mír s Velkou Británií, ovšem jejich vágní vyjádření ohledně nabídnuté ruky vedlo Hitlera k myšlence, že jediným důvodem, proč se Velká Británie nechce jednoznačně vyjádřit ve prospěch paktu s Německem je skutečnost, že očekává pomoc ze strany jiného státu, kterým mělo být Rusko. Proto se Hitler rozhodl donutit Brity uzavřít mír tím, že vojensky zničí Rusy. V srpnu vydal Hitler pokyn napadnout letecky Velkou Británií.

Od roku 1939 sovětsko-německé vztahy podléhaly Paktu o neútočení a následné Smlouvě o přátelství a hranicích a v jejich rámci se rozvíjely. Přestože část protokolu o rozdělení sfér vlivu byla zcela naplněna, začal sovětsko-německý vztah na německé straně skřípat již od jara roku 1940. Německo začalo uvažovat a hovořit o trvanlivosti účelového spojení. Podle Nálevky si i Rusko zachovávalo vůči Německu určitou míru nedůvěry, což dokazuje skutečnost, že Stalin na přelomu září-října roku 1940 podepsal strategickou směrnici Rudé armády obsahující formulaci teze o očekávaném válečném střetu na dvou frontách s Německem a Japonskem. Již v prosinci roku 1940 Hitler podepsal vojenský plán na zničení Sovětského svazu, který předpokládal vedení bleskové války ve třech strategických směrech. V červnu roku 1941 německá vojska překročila hranice Sovětského svazu. Téhož dne Churchill nabídl sovětskému Rusku spojení.

⁴¹ Archie Brown, Vzestup a pád komunismu, str. 121, 2011

Stalinův pakt s Hitlerem sice odložil o nějaký čas vypuknutí války mezi Sovětským svazem a Německem, nicméně jak bylo zmíněno, v létě roku 1941 byl nakonec Sovětský svaz Hitlerem napaden. Spojené státy americké vstoupily do války v prosinci roku 1941 v důsledku útoku na Pearl Harbor. Již od roku 1940 Roosevelt poskytoval Velké Británii hospodářskou pomoc prostřednictvím Dohody o půjčce a pronájmu (Lend-Lease Act), která byla v okamžiku vstupu Spojených států amerických do války rozšířena i o Sovětský svaz. Ten utrpěl největší ztráty a nejvíce přispěl k porážce nacistů.⁴²

Na podzim roku 1941 se Churchill setkal s Rooseveltem diskutovali případnou vojenskou spolupráci. Prezidentovým hlavním cílem byla politická deklarace Atlantické charty. Tato deklarace byla nejen podepsána, ale zároveň formulovala zásady, které utvořily jádro americko-britského spojení a taktéž se stala obecnou směrnicí pro poválečné uspořádání světa. Charta byla podepsána i Sovětským svazem, který se ovšem s jejím zněním neztotožňoval a jehož záměry rozhodně nebyly prodchnuty idealismem. Druhá světová válka v rámci antihitlerovské koalice spojila velmoci s diametrálně odlišnými zájmy. Britsko-sovětská spojenecká smlouva byla uzavřena již v roce 1942, nicméně neobsahovala jakékoli další dohody o hranicích a poválečném uspořádání. Rooseveltovým nejbližším cílem, přibližně mezi lety 1939-1941, bylo odrazit hrozbu států Osy a vyvést Spojené státy americké z dosavadního izolacionismu. Usiloval taktéž o prosazení amerického ekonomického potenciálu na mezinárodním dění. Sovětský svaz naproti tomu usiloval o spojenecké uznání nové západní hranice z let 1939–1941, dále Rusové chtěli prosadit svůj vliv v Polsku a v Černomoří.

Podle Nálevky Roosevelt viděl jednotlivé aspekty vzájemných vztahů s Rusy zjednodušeně. V roce 1942 byla podepsána dohoda mezi státním tajemníkem Hullem a velvyslancem Litvinovem o vzájemné americko-sovětské pomoci ve válce proti mocnostem Osy. Naplnění této dohody dosvědčuje rozsáhlá pomoc, která byla od podzimu roku 1941 až do jara roku 1945 Spojenými státy poskytnuta Sovětskému svazu. Oproti již zmíněným mocnostem britská politika spatřovala ve válce a na ni navazujícím poválečném uspořádání hrozbu definitivního a absolutního zhroucení *statu quo*, který se po desetiletí snažila v Evropě udržet.⁴³

⁴² Archie Brown, *Vzestup a pád komunismu*, str. 182, 2011

⁴³ NÁLEVKA, Vladimír. *Druhá světová válka*, str. 30–123, 2003

6. Teheránská konference

V průběhu druhé světové války západní mocnosti spojenectví se Sovětským svazem kvitovaly, neboť sovětská armáda lvím podílem přispěla k vítězství v Evropě. Přestože byl Stalin, podle Browna, stejně nedůvěryhodný a nebezpečný aktér jako Hitler, v rámci mezinárodní arény se choval mnohem opatrněji. V komparaci možných ohrožení se hrozba sovětské vojenské expanze zdála být z krátkodobého hlediska menší než hrozba vycházejícího nacistického Německa.⁴⁴

Podzimní summit se vyznačoval přátelskou atmosférou a velmi ochotnou spoluprací zúčastněných delegací. Druhá světová válka byla dobou, kdy Sovětský svaz na Západě stoupl v ceně. Zejména Američané se snažili o co nejlepší vztahy s Rusy, a to často i na úkor Velké Británie.⁴⁵ Výraznému posílení pozice sovětského Ruska napomohly neshody západních spojenců, spolu s velkými úspěchy Rudé armády u Stalingradu a Kurska.⁴⁶

Porážka německé armády u Stalingradu zvedla obrovskou vlnu podpory komunistických hnutí po celém světě. Jak již bylo zmíněno, vítězství Rudé armády umocnilo Stalinovu pozici v rámci jednání s Rooseveltem a Churchillem a celkově zvýšilo jeho prestiž. Západní mocnosti si byly vědomy nesmírného příspěvku, který Rudá armáda přinesla k porážce nacistického Německa, proto se rozhodly zavírat oči před krutostmi, k nimž na sovětské straně docházelo.⁴⁷

My však argumentujeme jinak. Západní evropské mocnosti Sovětský svaz potřebovaly k porážce Německa. Přestože Brown tvrdí, že krutosti a výstřelky Sovětského svazu byly tolerovány jakožto pocta k významnému přispění ukončení válečného konfliktu, my tvrdíme, že mocnosti nezasáhly proto, že se jich to přímo nedotýkalo a neohrožovalo to jejich národní zájmy a bezpečnost. Stejně jako v případě vstupu mocností do víru 2. světové války až v momentě, kdy byla přímo ohrožena jejich národní bezpečnost.

Postup západních mocností byl v roce 1938-1939 v zásadě stejný jako postup Spojených států amerických v roce 1944 v případě otázky Polska. Západní mocnosti Mnichovskou dohodou chtěly zacpat chřtán Hitlerovi doufajíc, že mu území Československa bude stačit, až v momentě, kdy se ukázalo, že Hitler nikdy nebude mít dost a má ambici dobít i západní

⁴⁴ Archie Brown, Vzestup a pád komunismu, str. 117, 2011

⁴⁵ NÁLEVKA, Vladimír. Druhá světová válka, str. 159, 2003

⁴⁶ NÁLEVKA, Vladimír. Druhá světová válka, str. 159, 2003

⁴⁷ Archie Brown, Vzestup a pád komunismu, str. 175–181, 2011

mocnosti, teprve poté šly do války. Ta samá analogie platila pro Spojené státy americké. Roosevelt chtěl Stalina ukonejšit Polskem a východní Evropou a v momentě, kdy se ukázala pravá imperiální politika sovětského Ruska, ohrožující bytostné zájmy a bezpečnost Spojených států, teprve poté prohlásil Roosevelt komunistický režim a Rusko za úhlavního nepřítele.

Západ byl tedy ochoten tolerovat zvěrstva, která Sovětský svaz páchal, přestože si toho byl dobře vědom. Rozhodujícím faktorem se pro ně stala úloha, jakou Sovětský svaz sehrál při porážce nacistického Německa.⁴⁸ Od teheránské konference byly západní mocnosti fakticky v defenzivě a jednotlivá jednání a argumenty orientované na obnovu předválečného statutu quo uvízly na mrtvém bodě.⁴⁹

Teheránskou konferenci zahájil Roosevelt projevem, v němž údajně prohlásil, že *Rusové, Britové a Američané poprvé zasedají k jednomu stolu jakožto členové téže rodiny a jejich jediným cílem je vyhrát válku.*⁵⁰ Stalin oceňoval výroky o vzájemném přátelství Sovětského svazu, Velké Británie a Spojených států amerických. Tyto tři mocnosti v průběhu dějin získaly neopakovatelnou příležitost, kterou hodlal Stalin naplno využít. V rámci konference nebyl předem ustanoven pevný program, každý tudíž mohl debatovat svobodně o čem chtěl. Podle Churchilla konference v Teheránu ve své podstatě znamenala setkání nejmocnějších států v rámci světa.⁵¹

Z Churchillova stylu uvažování je již patrné, že si uvědomoval obrat v zahraniční politice. Bezpochyby cítil, že se formují velmi silné mocnosti, které mají potenciál ovlivňovat světové dění, byť zcela jistě netušil, že z „Velké trojky“ Velká Británie vypadne a budou to pouze Spojené státy americké a Sovětský svaz, kdo bude přetvářet podobu světa.

Na úvodu Teheránské konference Roosevelt své spojence krátce seznámil se shrnutím amerických priorit, které se soustředily na Tichomoří, jež mělo pro Spojené státy americké stěžejní význam (bylo to břímě epicentra bojů, které Američané nesli sami na svých bedrech). Stalin Roosevelta ujistil, že se Sověti v Tichomoří prozatím angažovat nehodlají a nebudou.⁵²

⁴⁸ Archie Brown, *Vzestup a pád komunismu*, str. 182, 2011

⁴⁹ Nálevka Jiří, *Druhá světová válka*, str. 192, 2003

⁵⁰ Churchill S. Winston, *Druhá světová válka V.*, str. 346, 2005

⁵¹ Churchill S. Winston, *Druhá světová válka V.*, str. 346, 2005

⁵² Churchill S. Winston, *Druhá světová válka V.*, str. 346–347, 2005

Podle Churchilla stěžním problémem, který měl být na teheránské konferenci po vojenské stránce vyřešen, se stal vstup Turecka do války a otevření komunikací v oblastech Egejského moře k Dardanelám a z tohoto místa dál až do Černého moře.

Problematika polské otázky se stala pro Velkou Británii důležitou, jelikož kvůli ní se Británie angažovala ve válce. Nicméně pro Churchilla více než Polsko, byla důležitější bezpečnost ruské západní hranice, ať již toto prohlášení mělo znamenat cokoli, protože Stalin se k němu odmítl vyjádřit. Je zde tedy patrná snaha Západu o to, mít co nejlepší vztahy s Ruskem a vyjít mu maximálně ve všem vstříc.

Ministerskému předsedovi záleželo na silném Polsku. Churchill navrhoval pro tři přítomné mocnosti ustálit se na jednotném postupu vůči Polsku, který by mu byl oficiálně „doporučen“, ovšem bez možnosti odmítnutí. Prezident Roosevelt v závěru teheránské konference doufal ve zlepšení polsko-sovětských vztahů, přičemž Stalin se vyjádřil, že otázka dobrých diplomatických vztahů s Polskem, je zároveň otázkou zabezpečení vlastních hranic, proto má Sovětský svaz velký zájem na tom, aby spolu obě země vycházely.⁵³

Roosevelt, navzdory původním plánům, byl ubytován na sovětském velvyslanectví, kam byl americký prezident přesunut na Molotovův návrh v důsledku odhalení údajného spiknutí s cílem vraždy jednoho či několika členů „Velké trojky“. Churchill se snažil na teheránské konferenci navázat diplomatické styky s prezidentem Rooseveltem, který se Stalinem již soukromý rozhovor vedl a zároveň zastával vůči Rusku velmi přátelský postoj. Tyto snahy ovšem vešly vniveč, neboť prezident jeho pozvání na oběd odmítl a podle Churchillovy výpovědi: *“nechtěl, aby Stalin věděl, že jsme se my dva soukromě (oba státníci za Velkou Británii a Spojené státy americké – pozn. autorky) setkali.”*⁵⁴ Dále pokračoval: *„Byl jsem tím překvapen, neboť jsem se domníval, že bychom si všichni tři měli ve vzájemných stycích důvěřovat.”*^{55,56}

Podle Churchillovy výpovědi Roosevelt především jednal o důležitých záležitostech pouze s ruskými aktéry a ministerského předsedu a britskou delegaci z užšího kruhu „Velké trojky“ vynechal. Prezident se Stalinem a Molotovem debatovali kromě řady zásadních událostí, také o jeho vizi poválečného uspořádání světa. Hlavní prim v tomto ryze americkém konceptu měli hrát tzv. „čtyři policisté“ – konkrétně Sovětský svaz, Velká Británie, Spojené státy americké a

⁵³ Churchill S. Winston, Druhá světová válka V., str. 350–387, 2005

⁵⁴ Churchill S. Winston, Druhá světová válka V., str. 359, 2005

⁵⁵ Churchill S. Winston, Druhá světová válka V., str. 359, 2005

⁵⁶ Churchill S. Winston, Druhá světová válka V., str. 342–359, 2005

Čína – kteří by udržovali pořádek a mír jak na evropském kontinentě, tak ve světě. Stalin měl o tomto návrhu hluboké pochybnosti, neboť nevěřil, že oni čtyři policisté budou na evropském kontinentu přijati s velkým nadšením.

Stalin navrhl jako alternativní řešení ustanovení dvou výborů – jeden by se věnoval evropským záležitostem a skládal by se ze zástupců Ruska, Velké Británie, Spojených států a popřípadě čtvrté evropské země. Druhý výbor by měl na starosti problematiku Dálného východu. Roosevelta tento koncept zjevně neoslovil, neboť podobný návrh učinila již britská strana, která načrtla jako alternativu ustanovení regionálních výborů pro Evropu, Dálný východ a jižní Ameriku.⁵⁷

Dalším významným a stěžejním problémem bylo řešení německé otázky. Stalin navrhl, aby Německo bylo rozděleno a Roosevelt se s tímto návrhem ztotožnil. Rooseveltův plán počítal s rozdělením Německa do pěti částí, přičemž každá z částí by byla více méně nezávislá a měla vlastní samosprávu, ale dvě území by byly spravovány Spojenými národy.⁵⁸

7. Jaltská konference

Čelní představitelé „Velké trojky“ se sjeli do Jalty v únoru roku 1945 jistí si svým naprostým úspěchem na evropském kontinentě. Měli za to, že je vítězství prakticky neodvratné a na dosah ruky. Naproti tomu o blížícím se konci tichomořské války tak pevně přesvědčení nebyli, proto Spojené státy americké a Velká Británie považovaly za strategické angažovat v této válce Sovětský svaz. V tomto duchu na Jaltě byly probírány podmínky, za kterých by byli Rusové ochotni zapojit se do válečného konfliktu vůči Japonsku. Nakonec Stalin učinil závazné rozhodnutí, že v momentě, kdy Hitler kapituluje, Rusko vyhlásí válku Japonsku.⁵⁹

Dalšími důležitými body konference byl osud Německa, východní Evropy a Společnosti národů. Roosevelt, Stalin i Churchill se dohodli nejen na tom, že Francie bude začleněna do poválečné vlády nad Německem, ale také, že by Německo mělo přijmout určitou formu odpovědnosti za své činy v podobě poválečného odškodnění. Jaltská konference byla zahájena o budoucnosti Německa. Mělo být jasně řečeno, jakým způsobem bude Německo rozděleno a jaký bude jeho další osud.⁶⁰

⁵⁷ Churchill S. Winston, Druhá světová válka, str. 359–360, 2005

⁵⁸ Churchill S. Winston, Druhá světová válka V., str. 393, 2005

⁵⁹ Churchill S. Winston, Druhá světová válka V., str. 373, 2005

⁶⁰ Churchill S. Winston, Druhá světová válka VI., str. 348, 2005

Američané i Britové se obecně shodli na tom, že národy sousedící se Sovětským svazem by měly zachovávat přátelskou tvář vůči sovětskému režimu a Sověti se zavázali umožnit svobodné volby na všech územích osvobozených od nacistického Německa.⁶¹

V otázce konference Spojených národů měla být ustanovena všeobecná mezinárodní organizace, která měla udržovat bezpečnost a mír. Spojené národy měly připravit charakter této organizace a zároveň do ní měly vstoupit Francie a Čína společně s Velkou Británií, Spojenými státy americkými a Sovětským svazem.⁶² Na jednu stranu Roosevelt chtěl po Spojených státech amerických, aby se zodpovědně postavily k zachování míru, ale na druhou stranu chtěl americkou armádu stáhnout z Evropy zpět do Států. Američané měli v Evropě zůstat na omezenou dobu dvou let.⁶³

Všechny mocnosti se dohodly na americkém návrhu týkajícího se postupů hlasování v Radě bezpečnosti, který se po zařazení Francie rozšířil na pět stálých členů. Každý z těchto stálých členů měl mít veto ohledně rozhodnutí před Radou bezpečnosti.⁶⁴

Podle výpovědi Churchilla ovšem konference z Dumbarton Oaks byla ukončena, bez jakéhokoli dosažení kolektivní dohody týkající se klíčových otázek hlasovacích práv v Radě bezpečnosti. Roosevelt navrhl, že každý z členů Rady by měl mít jeden hlas, přičemž pro usnesení a vyslovení celkového souhlasu by bylo potřeba získat 7 z 10 členů. V případě otázek závažnější povahy by byl vyžadován dokonalý názorový soulad všech stálých členů, což jinými slovy znamenalo, že pokud by státy „Velké čtyřky“ (která byla rozšířena o Čínu – pozn. autora) hlasovaly rozdílně a nedospělo by se ke konsensu, přišla by Rada bezpečnosti podle Churchilla o veškerou moc a zmítala by se v politickém patu.⁶⁵

Ústřední problematikou Jaltské konference se stala polská otázka. V průběhu konference se především řešily otázky ohledně ustanovení jediné prozatímní vlády, uspořádání svobodných voleb a ustanovení polských hranic. V otázce vlády Sověti jednoznačně stáli na straně lublinské (varšavské) vlády, která ovšem nezískávala sympatie v rámci veřejnosti, protože nereprezentovala celé Polsko, nýbrž jeho úzkou skupinu. Přestože se západní mocnosti chtěly angažovat v utváření poválečného Polska, problém spočíval v tom, že celou situaci měli

⁶¹ <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/yalta-conf>

⁶² <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1005.pdf>

⁶³ Churchill S. Winston, Druhá světová válka VI., str. 349, 2005

⁶⁴ <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/yalta-conf>

⁶⁵ Churchill S. Winston, Druhá světová válka VI., str. 350, 2005

pevně v rukou Sověti, kteří podle Churchilla Západu jednak nezprostředkovali přístup na polské území, ani západní mocnosti nebyly informovány o situaci, která v Polsku panovala.

Na konci Jaltské konferenci zdánlivě došlo ke koncensu, že polská prozatímní vláda se má rozšířit o demokraticky smýšlející představitele. Ona nová prozatímní vláda má uspořádat co nejdříve svobodné volby, které budou založeny na všeobecném a tajném hlasovacím právu, přičemž účast na volbách bude povolena pouze demokratickým a antinacistickým stranám. Podle Churchilla se Polsko stalo jablkem sváru, které se stalo podnětem pro konání Jaltské konference a které nakonec zapříčinilo rozpad „Velké trojky.“⁶⁶

Co se týkalo války v Tichomoří, Stalin byl ochoten se v této válce angažovat. Toto rozhodnutí ovšem neučinil čistě z dobroty srdce a svůj vstup do války podmínil územními zisky.

Konkrétně se jednalo o oblasti jižního Sachalinu a přilehlých ostrovů, předání Kurilských ostrovů a obnovení pronájmu Port Arthuru. Podmínek pro vstup Ruska do války s Japonskem bylo ještě mnoho, ale výše zmíněné byly nejpodstatnější,⁶⁷ vzhledem k tomu, že Maisky ve svém memorandum z roku 1943 definoval tyto konkrétní oblasti jako partikulární zájem Sovětského svazu.⁶⁸

Podle Paula Johnsona již od počátku konference Roosevelt úmyslně mařil Churchillovi snahy o součinnost anglo-amerického postupu, aby se zalíbil Stalinovi.⁶⁹ Studená válka, podle něj, propukla již po skončení jaltské konference, nicméně z určitého hlediska probíhala již od roku 1917 a v roce 1941 byla pouze přerušena z pragmatických důvodů.⁷⁰

8. Postupimská Konference

První patrná krize ve vztazích Spojených států a Sovětského svazu se vygradovala v květnu roku 1945, kdy americká vláda přestala podporovat Sovětský svaz v rámci Zákona o půjčce a pronájmu. Zároveň Američané odmítali uznat prozatímní vlády v Rumunsku a Bulharsku, dokud jejich řady nebudou rozšířeny o demokraticky smýšlející politické reprezentanty. Krize ve vzájemných rusko-amerických vztazích byla natolik hmatatelná, že

⁶⁶ Churchill S. Winston, Druhá světová válka VI., str. 361–379, 2005

⁶⁷ Churchill S. Winston, Druhá světová válka VI., str. 381, 2005

⁶⁸ PECHATNOV, Vladimír O. The big three after World War II: new documents on Soviet thinking about post war relations with the United States and Great Britain. str. 4–5, 1995.

⁶⁹ JOHNSON, Paul. Dějiny 20. století., str. 519, 2014

⁷⁰ JOHNSON, Paul. Dějiny 20. století., str. 520, 2014

bylo dokonce vypracováno memorandum o nevyhnutelném konfliktu s Ruskem, které se pomalu distancovalo od Rooseveltovy politiky usmírování.

Na konferenci Velké trojky v Postupimi se odrážely protichůdné pozice západních mocností, zejména Spojených států, kdy na jedné straně si Spojené státy uvědomovaly nebezpečí, které existence Sovětského svazu představovala, na straně druhé Američané nutně potřebovali pomoc Sovětů. Harry Truman ve svých pamětech o překérní situaci se Sověty píše: „Churchill již navrhl společné veřejné prohlášení americké a britské vlády ohledně našich obtíží s Rusy (...) Cítil jsem, že vojenská a politická spolupráce s Ruskem je stále důležitá, že nebyl čas učinit veřejné prohlášení o této obtížné a nevyřešené polské situaci.“⁷¹

Postupimská konference probíhala 17. července – 2. srpna roku 1945 a tohoto jednání se zúčastnil Stalin za Sovětský svaz, Roosevelta nahradil na pozici prezidenta Spojených států amerických Harry Truman a Velkou Británii na počátku konference reprezentoval Churchill, později ho ovšem nahradil Attlee.

Hlavním tématem postupimské konference byla německá otázka. Na konferenci byly stanoveny zásady okupační politiky založené na čtyřech „D“ (tj. na denacifikaci, demokratizaci, dekartelizaci a demilitarizaci). Samotná otázka budoucnosti Německa však byla stále otevřená. Truman v odkazu na předchozí Rooseveltovy vlády odjel do Postupimi s plánem na rozdělení Německa na tři státy, nicméně Stalinova představa zahrnovala jednotné Německo, které posléze bude podléhat jeho moci a které bude přetvořeno dle sovětských vizí. Na konferenci byla řešena i otázka polských hranic.

Spojené státy americké se snažily posílit vliv západních spojenců ve Spojených kontrolních komisích pro Bulharsko a Rumunsko, ale nedosáhly ani potvrzení sovětského závazku ohledně naplnění a uznání Prohlášení o osvobozené Evropě.⁷²

9. Velmi křehké vztahy

Po druhé světové válce v Evropě došlo k rozdělení kontinentu do dvou mocenských bloků, které postupem času začaly rozšiřovat svůj vliv i mimo evropský kontinent a začaly

⁷¹ TRUMAN, Harry S. Memoirs by Harry S. Truman., str. 23–25, 1955

⁷² Nálevka Jiří, Druhá světová válka, str. 284–285, 2005

svět utvářet podle svých ideologií. Tento přímý důsledek války tak vytvořil situaci označovanou pojmem bipolární svět.⁷³

Poválečný vývoj mezinárodních vztahů byl dán a utvářen mocenským soupeřením Spojených států amerických a Sovětským svazem. Stěžejní vliv, který obě mocnosti měly na světové dění, vedl k rozdělení světa na bipolární uspořádání, a tudíž i ke vzniku dvou sfér vlivu. V momentě, kdy se tento systém stabilizoval ve druhé polovině 40. let, začal být odolný vůči změnám. Studená válka se velmi rychle stávala globální záležitostí a šance na ukončení sporu byla smetena ze stolu obnovou konfrontačních poměrů. Co by se muselo stát na úrovni mezinárodních vztahů, aby Spojené státy americké a Sovětský svaz překlenuli své rozpory a formulovali společné zájmy a cíle, to byla otázka, na níž bylo těžké odpovědět.⁷⁴ Na mezinárodní scéně se po druhé světové válce objevily pouze dvě mocnosti natolik silné, že byly schopné ovlivnit vztahy Spojených států amerických a Sovětského svazu – podle Hýbnerové to bylo Japonsko a Čína.⁷⁵

Hlavní události počátků studené války byly dány trvale zhoršujícím se vztahem mezi Východem a Západem v rozmezí let 1945–1947. Od prosince roku 1947 byla přerušena i pravidelná jednání výborů ministrů zahraničí Sovětského svazu, Spojených států amerických, Velké Británie a Číny, které odpovídaly za administrativu dohodnutého poválečného uspořádání v Evropě. Politická geografie evropského kontinentu od této chvíle na sebe vzala podobu, kterou si udržela až do roku 1989. Sovětský svaz získal nad východní a střední částí Evropy moc a nastolil zde sovětskou nadvládu. Tento proces vyvrcholil komunistickým převratem v Československu v roce 1948 a porážkou prokomunistického povstání v Řecku v roce 1949. Zároveň byla spuštěna poválečná obnova západní Evropy na základě Marshallova plánu, které projektovaly a realizovaly Spojené státy americké. V roce 1949 byl vytvořen třemi západními mocnostmi Spojenými státy americkými, Francií a Velkou Británií západoněmecký stát na území svých okupačních zón, a to navzdory sovětským protestům a později blokádě západního Berlína v období mezi lety 1948–1949. Tento západoněmecký stát (Spolková republika Německo) a jeho východní protiváha Německá demokratická republika začaly existovat od roku 1949. V roce 1955 bylo zřejmé, že západní Německo bude vojensky integrováno do západní bezpečnostní aliance NATO.⁷⁶

⁷³ VYKOUKAL, Jiří, Bohuslav LITERA a Miroslav TEJCHMAN. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, str. 25, 2017

⁷⁴ Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 9, 1997

⁷⁵ Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 10, 1997

⁷⁶ Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 11, 1997

Období, kdy se proměňovaly sovětsko-americké vztahy od vzájemné kooperace k politické a vojenské rivalitě, lze podle Hýbnerové rozdělit na tři fáze. První fáze se pohybovala v časovém rozpětí Teheránské konference z roku 1943 a Jaltské konference v únoru roku 1945. Během této doby byla americká zahraniční politika inspirována konceptem nového světového řádu prezidenta Franklina D. Roosevelta tzv. „Grand Design“. Na dobrých vztazích mezi Američany a Sověty v této fázi měly značný podíl společné zájmy západních spojenců a Sovětského svazu na porážce Německa a Japonska. Roosevelt tehdy vycházel z Wilsonovy koncepce míru, založené na Organizaci spojených národů, která měla zabránit jakémukoli ohrožení míru a která se v potenciálních sporech měla stát nestranným arbitrem. Neřídil se ovšem výlučně wilsonovským idealismem, nýbrž i realistickým hlediskem. Byl si vědom toho, že světová mocenská rovnováha nemůže být eliminována, ba právě naopak měla by být vybalancována tím, že byl světový mír svěřen do opatrovnickví čtyřem mocnostem – Spojeným státům americkým, Velké Británii, Sovětskému svazu a Číně. Byl si též vědom, že se ve Východní Evropě prosadí sovětský vliv, ale zároveň doufal, že přetrvávající americko-sovětská spolupráce a působení OSN mohou zmírnit a omezit jeho důsledky.

Poválečné uspořádání světa bylo, podle Rooseveltovy představy, postaveno na třech předpokladech a to sice, že se sovětské geopolitické zájmy omezí pouze na východní Evropu, Velká Británie si zachová velmocenské postavení a udrží své dlouhodobé zájmy ve východním Středomoří, na Středním východě a v Asii a konečně že prozápadní, demokratická Čína bude udržovat stabilitu v Asii.

Druhá fáze počátku studené války je vymezena na období mezi Jaltskou konferencí a vyhlášením Trumanovy doktríny v březnu roku 1947. V této fázi vyšlo najevo, že se ani jeden z Rooseveltových předpokladů nenaplní, což vedlo k období značných nejistot. Velká trojka, která zahrnovala i Sovětský svaz a kterou držel pohromadě pouze cíl porážky Německa a ukončení války, se rozpadla, přičemž nebylo jasné, jaký mezinárodní systém ji nahradí. Sovětský svaz ve východní Evropě neměl v úmyslu pouze vytvořit přátelské, prosovětské režimy, nýbrž i důraznou proměnu sociálních systémů zemí střední a východní Evropy.⁷⁷

Stalin navázal na politiku uplatňovanou ze sklonku 30. let, kdy se s Hitlerem domluvili na rozdělení sfér vlivu, které byly obsaženy v paktu Molotov-Ribbentrop z roku

⁷⁷ Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 28–29, 1997

1939, jež nakonec Hitler v roce 1941 jednostranně porušil. Stalin neměl zájem na napadení Německa ani o to nestál a velmi pomalu mu začalo docházet, že se Hitler proti němu obrací. Avšak i Stalin podle Hýbnerové porušoval pakt tím, že provozoval politiku malých územních zisků ve východní Evropě. Vlnu nesouhlasu vyvolaly především Stalinovy aktivity v Rumunsku, které směřovaly ke znovuzískáním dříve ruské Besarábie. Stalin se nemínil smířit pouze s tímto ziskem, začal okupovat Bukovinu a projevil snahu i o ovládnutí jižní Bukoviny, která ležela blízko rumunských naftových polí, na kterých mělo Německo velmi velký zájem. Sever Evropy se stal druhým zdrojem konfliktu mezi Německem a Sovětským svazem. Rusko požadovalo zahájení druhého kola války s Finskem, což byl z hlediska Německa nežádoucí a předčasný tah, protože mohl ohrozit německý přístup ke skandinávským zásobám niklu a železné rudy. Nebylo v bytostném zájmu Německa zahájit předčasnou válku s Finskem, ani si to Němci nemohli dovolit, neboť v Evropě se měla otevřít hlavní evropská fronta, kterou ze strategických důvodů bylo třeba potlačit. Bulharské území, které Sovětský svaz považoval za svou sféru vlivu, se stalo třetí spornou problematikou komplikující vztah Sovětů a Němců. Poslední problém vyvstal, když se Sovětský svaz snažil udržet všechny své základny ovládající strategické přístupy k Černému moři. Všechny zmíněné akty, které Sovětský svaz vykonal, směřovaly k posílení jeho bezpečnosti v rámci světa a překlenutí jeho historické podezřívavosti vůči budoucí vágní hrozbě agrese ať již ze strany evropské, či asijské. Stalin ovšem nevzal v potaz, jak negativně budou jeho opatření vnímána v Německu. V lednu roku 1941 Německo odmítlo pokračovat v politických diskuzích z počátku listopadu roku 1940, což Stalina překvapilo.⁷⁸

Poté, co Německo otevřeně vojensky napadlo Sovětský svaz v červnu roku 1941 se Stalin obrátil s návrhy na dohodu o vytvoření sfér vlivu na Velkou Británii, jakožto na svého nového partnera. Nicméně představu o mezinárodních vztazích Velké Británie a Spojených států amerických vyjadřovalo Prohlášení o osvobozené Evropě učiněné na Jaltě a Atlantická charta, jež obsahovala základní demokratické principy, na nichž měl být postaven každý budoucí mír. Podle Hýbnerové, Velká Británie sovětskou sféru vlivu ve východní Evropě neformálně přijala, zatímco Spojené státy politiku sfér odmítaly. Přestože navenek tuto politiku odmítly, v praxi připouštěly její aplikaci všude tam, kde neohrožovala jejich vlastní zájmy.

⁷⁸ Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 29–30, 1997

Spojené státy americké vycházely z reality, že Sovětský svaz mocensky ovládl východní Evropu a že nebylo primárním zájmem Američanů dostat se s ním kvůli této problematice do sporu. Navíc potřebovali Sovětský svaz zaangažovat ve válce v Tichomoří, proto nemělo smysl hádat se o východní Evropu. Nicméně Roosevelt doufal, že bude přeci jen možné zlepšit situaci na východě Evropy díky vlivu západních zemí a Organizace spojených národů. Tento přístup se snažil aplikovat na polskou otázku, ovšem bez valného úspěchu. Ještě na Jaltské konferenci usiloval o dohodu ve věci koaliční polské vlády, nicméně nakonec ustoupil ze svých pozic sovětskému tlaku.⁷⁹

Na Jaltě vyšlo najevo, že západní mocnosti nemají absolutně žádný vliv na dění ve východní Evropě, nakonec jim nebyl umožněn přístup na území a nemohly tam ani vyslat nestranné pozorovatele, kteří by dohlíželi nad průběhem voleb a Organizace spojených národů byla projektována tak, že podle Churchilla v závažných otázkách musela panovat harmonická shoda mezi Velkou čtyřkou, jinak by se stala tato organizace naprosto bezmocnou.

To, že Sovětský svaz nebude Spojeným státům americkým harmonickým partnerem na mezinárodním poli se dalo předpokládat již z výpovědí ruských diplomatů z let 1944 – tedy rok před oficiálním koncem druhé světové války.

Diplomat Ivan M. Maisky po návratu z Londýna roku 1943 ve svém memorandu nazvaném jednoduše „Maiského memorandum“, které o rok později zaslal Molotovovi, reflektoval otázky sovětského poválečného politického postupu.

Podle Maiského by měl Sovětský svaz usilovat o kumulaci takové moci, aby se stal natolik silným, že již nebude ohrožován jakoukoli agresí jak evropskou, tak asijskou. Dalším předpokladem bylo, že se kontinentální část Evropy stane socialistickou, čímž by se pojistila absence možnosti války v této části světa. Z tohoto memoranda posléze vyvěraly poválečné sovětské cíle.⁸⁰

Druhým významným sovětským strategickým cílem na kontinentu bylo zabránit a předejít vytvoření silných mocností se silnými armádami. Podle Maiského vize se ostatní státy měly

⁷⁹ Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 30, 1997

⁸⁰ PECHATNOV, Vladimír O. The big three after World War II: new documents on Soviet thinking about post war relations with the United States and Great Britain. str. 2, 1995.

obracet pouze na Sovětský svaz a Velkou Británii, přičemž Sověti měli kralovat pevnině a Britové moři.⁸¹

V případě Polska Maisky zastával názor, že by mělo být nezávislé, ale přeci jen ne příliš, a že jeho hranice by měly být překresleny (jak nakonec v hrubých obrysech překresleny později byly). Sovětský svaz se měl obrodit ve svých hranicích z roku 1941 a navíc měl získat územní zisky v podobě Kurilských ostrovů, jižního Sachalinu a také by měl získat dopravní práva přes Írán a vojenské základny ve Finsku a Rumunsku.⁸² Strategických plánů, které Maisky pro Sovětský svaz navrhl bylo ještě mnoho, v podstatě tím předurčil do jisté míry směřování sovětské politiky.

Prvním poválečným úkolem, který měl pro Sověty nejvyšší prioritu, měla být ekonomická obroda. V tomto směru chtěli Rusové využít americkou pomoc. Sověti by podle Maiského měli zájem na udržení dobrých vztahů jak z ekonomických důvodů, tak pro zachování míru.

Maisky navrhoval pro Sovětský svaz, aby Sověti udržovali bližší vazby s Brity než s Američany z praktického důvodu větší bezpečnosti – bylo by méně nebezpečné, kdyby se vztahy mezi Rusi a Brity přetavily ve vzájemný antagonismus, než kdyby to byli Američané, se kterými budou mít Rusové nepřátelský vztah.⁸³

Andrei Gromyko zaslal Molotovovy své memorandum „O otázce sovětsko-amerických vztahů“ 14. července roku 1944. Podle něj budou Spojené státy americké s největší pravděpodobností mít zájem na ekonomické a politické spolupráci se Sovětským svazem. Gromyko předpovídal, že Spojené státy americké budou chtít udržet mír proto, aby si udržely světovou pozici. Dále poznamenává, že Američani budou mít na míru partikulární zájem (z důvodu maximálního využití výhod, které z něho plynou), budou proto donuceni k tomu, aby ho zachovali, ale také budou připoutáni k demokracii.⁸⁴

⁸¹ PECHATNOV, Vladimír O. The big three after World War II: new documents on Soviet thinking about post war relations with the United States and Great Britain. str. 3, 1995.

⁸² PECHATNOV, Vladimír O. The big three after World War II: new documents on Soviet thinking about post war relations with the United States and Great Britain. str. 3, 1995.

⁸³ PECHATNOV, Vladimír O. The big three after World War II: new documents on Soviet thinking about post war relations with the United States and Great Britain. str. 4–5, 1995.

⁸⁴ PECHATNOV, Vladimír O. The big three after World War II: new documents on Soviet thinking about post war relations with the United States and Great Britain. str. 6–7, 1995.

10. Konec dobrých vztahů

Podle Hýbnerové se některé neadekvátní zásahy ze strany Sovětů staly hlubinným motivem studené války. To se týkalo zejména potlačení protifašistického Varšavského povstání v roce 1944, kde Sovětský svaz zabránil jakékoliv západní pomoci povstalcům, dále také zatčení vedoucích představitelů podzemního hnutí, kteří na počátku roku 1945 odjeli do Moskvy projednat rozšíření prozatímní vlády. Podle autorky Stalinovo úsilí konsolidovat sovětskou sféru vlivu bylo z hlediska jeho chápání bezpečnostní nezbytností.

Nicméně podle nás je při četbě Trumanových pamětí patrný jistý nesouhlas již s postupem jednání na Jaltě. Harry Truman zpětně analyzoval a zkoumal problematiku polské otázky, neboť právě kvůli této problematice zažívaly západní představitelé „Velké trojky“ s Rusi těžké časy.

Američané a Britové chtěli vidět ustanovení polské vlády, která by reprezentovala celý národ, nicméně západním mocnostem nebylo umožněno, aby do země poslaly pozorovatele. Polsko bylo plně okupováno Sovětským svazem, který vyjádřil svou podporu lublinské (varšavské) vládě – která, jak Truman bez obalu poznamenal, byla „*loutkovým režimem vlastní ruské výroby*.“⁸⁵ Truman ve svých pamětech konstatuje, že důvodem, proč Stalin podporoval s takovou vehemencí lublinskou (varšavskou) vládu byl fakt, že tato vláda byla Sovětskému svazu podřízena.

Na závěr své retrospektivní analýzy Truman shrnuje řešení, ke kterému nakonec na Jaltě došlo – a to sice, že polská vláda by měla být rozšířena o demokratické jádro. Nicméně Rusové této dohodě nebyli schopni dostát, což byla věc, na kterou Truman, podle svých vlastních slov, byl nucen reagovat. Nechtěl ovšem vydávat veřejná prohlášení, protože po politické a vojenské stránce Západ stále potřeboval spolupracovat se Sovětským svazem, proto se spíše snažil apelovat na Stalinovo lepší já.⁸⁶

Situace tak, jak ji viděl Churchill a později i Truman ovšem byla, že Rusko nemělo v úmyslu ustanovit novou prozatímní vládu národní jednoty, protože to by znamenalo konec lublinské (varšavské) vlády, a tudíž i konec komunistické nadvlády nad Polskem.⁸⁷

⁸⁵ TRUMAN, Harry S. *Memoirs by Harry S. Truman.*, str. 23, 1955

⁸⁶ TRUMAN, Harry S. *Memoirs by Harry S. Truman.*, str. 23–25, 1955

⁸⁷ TRUMAN, Harry S. *Memoirs by Harry S. Truman.*, str. 25, 1955

Jak je patrné z Trumanovy výpovědi, po jeho prostudování jednotlivých jednání Jaltské konference, pociťoval prezident jistý vnitřní nesouhlas zejména vůči sovětské pozici v problematice Polska. V Postupimi Američané vystupovali mnohem tvrději vůči sovětským postupům v Polsku, než tomu bylo na Jaltě. Harry Truman se zdál být odhodlán vytyčit Sovětskému svazu pevné hranice, ale ani v tomto případě nebylo dosaženo žádné dohody. V srpnu roku 1945 prezident Truman prohlásil, že Bulharsko, Maďarsko a Rumunsko by neměly zůstat neutrální, a tudíž by neměly být ve sféře vlivu žádné z mocností. V téže době informoval americký ministr zahraničních věcí James Byrnes americké představitele v Rumunsku o nadějích vlády Spojených států amerických, že bude v Rumunsku v souladu s jaltským Prohlášením o osvobozené Evropě nastolen reprezentativnější režim, který v sobě inkorporuje i demokratické jádro. Toto prohlášení znamenalo mnoho, zejména pro rumunského nejvyššího představitele, který krátce po Jaltské konferenci požadoval rezignaci vlády dosazené Sovětským svazem. Zároveň se obrátil na Velkou trojku se žádostí o pomoc při vytváření vlády nové. Přestože král požadoval rezignaci sovětské loutkové vlády, ministerský předseda rezignovat odmítl a v zájmu udržení přijatelných vztahů se Sověty nebyly rumunskému králi poskytnuty žádné záruky ani příslib pomoci. V důsledku tohoto selhání se Byrnes zaměřoval spíše na umírnění represivních kroků sovětské nadvlády ve východní Evropě a její obecnou humanizaci, ale vzhledem k sovětské zatvrzelosti Byrnes postupně snižoval své nároky, což vedlo k politice ústupků. S touto politikou se ovšem Harry Truman nehodlal ztotožnit a uznání vlád jak Rumunska, tak Polska podmínil radikální změnou ve složení vlády.⁸⁸

Na konci roku 1945 Spojené státy americké přestaly doufat v jakékoli změny v zemích východní Evropy a spíše se začaly obávat dalšího vývoje. Koncept Grand Design nebyl nikdy přesně definován, Roosevelt se omezil pouze na zdůvodňování jeho úspěšnosti. Jaltské prohlášení o osvobozené Evropě, které se odvolávalo na principy Atlantické charty – tedy na právo všech národů zvolit si způsob vlády neobsahoval žádný donucovací mechanismus.⁸⁹

V tomto ohledu se jednalo o stejný problém jako princip kolektivní bezpečnosti. Jednalo se sice o doktríny opředené ideologií a šlechtnými myšlenkami, ale nepočítaly s možností, že by byly přehlíženy a ignorovány, tudíž ani negenerovaly sankce pro mocnosti, které se jimi neřídí. Jak již Kissinger ve svém díle *Umění diplomacie* jednou zmínil, americká

⁸⁸ Hýbnerová Stanislava, *Mezinárodní vztahy po roce 1945*, str. 31–32, 1997

⁸⁹ Hýbnerová Stanislava, *Mezinárodní vztahy po roce 1945*, str. 32, 1997

zahraniční politika stála na vznešených ideologiích a idealistických názorech, nicméně prvotní problém Američanů spočíval v tom, že ony ideologie a názory chtěli aplikovat na zbytek světa, neboť vycházeli z předpokladu, že se všichni sdílejí stejné principy.⁹⁰

Podle Hýbnerové vzhledem k tomu, že východní Evropa nebyla primárním předmětem zájmů Spojených států amerických, nechtěly kvůli ní riskovat sovětsko-americkou konfrontaci. Přestože americké vedení s politikou Sovětského svazu nesouhlasilo, nechtělo riskovat otevřené nepřátelství obou zemí, kvůli oblasti, která neohrožovala jejich partikulární zájmy. Nicméně sovětská politika v zemích východní Evropy zpochybnila víru ve vytvoření mezinárodního řádu založeného na spolupráci dvou supervelmocí na základě Charty OSN. Američané, jakožto spoluvůrci Atlantické charty a Jaltského prohlášení o osvobozené Evropě, si nemohli dovolit nereagovat na jejich očividné porušování ze strany Sovětského svazu. První podnět k obratu v přístupu k Sovětskému svazu a ke zpochybňování americko-sovětské spolupráce se stal „Dlouhý telegram“ zaslaný do Washingtonu G. F. Kennanem v roce 1946.

„I SSSR žije stále ještě uprostřed nepřátelského „kapitalistického obklíčení“, s nímž nemůže být žádná dlouhodobá koexistence. Jak prohlásil Stalin v roce 1927 před delegací amerických dělníků: „V dalším průběhu mezinárodní revoluce vzniknou dvě centra celosvětového významu: socialistické centrum, které k sobě přitáhne země přiklánějící se k socialismu a kapitalistické centrum, které k sobě přitáhne země přiklánějící se ke kapitalismu. V boji těchto dvou center o ovládnutí světového hospodářství se rozhodne o osudu kapitalismu a komunismu v celém světě.“ (...) Všeho všudy máme co do činění s politickou silou, která se fanaticky hlásí k přesvědčení, že s Amerikou není možný žádný dlouhodobý modus vivendi, že je nutné a žádoucí zničit vnitřní harmonii naší společnosti, náš tradiční způsob života a mezinárodní vážnost našeho státu, aby zajistila bezpečí sovětské moci.“⁹¹

Sovětský svaz se již od prvopočátku konce války snažil upevnit svůj ideologický koncept a tvrdě likvidoval všechny občany, kteří se dostali do styku se západními zeměmi. Stalin prohlásil, že Sovětský svaz zůstává jedinou socialistickou zemí na světě a že vítězství neznamená, že jsou překonána všechna nebezpečí ohrožující sovětské státní zřízení a jeho sociální systém.

⁹⁰ Henry Kissinger, Umění diplomacie, str. 233, 1994

⁹¹ <https://www.valka.cz/10098-Dlouhy-telegram>

Podle Hýbnerové pádným argumentem pro vstup Spojených států do studené války se stala politika Sovětského svazu v oblasti Středního východu. Američané tak reagovali na sovětskou expanzi, která se naprosto odchýlila od Jaltských dohod. Severní Írán a Černomořské úžiny byly dlouhodobě strategickým cílem Sovětského svazu, na rozdíl od Spojených států, které se o tyto oblasti příliš nezajímaly. Přes očividný nezájem Spojených států amerických o oblasti severního Íránu a Černomořské úžiny si americká vláda byla vědoma strategického významu těchto oblastí.⁹²

11. Budování bipolárního světového uspořádání

Sovětský svaz v březnu roku 1945 vypověděl jednostranně smlouvu o neútočení s Tureckem a v létě téhož roku přestřel podmínky pro uzavření nové smlouvy – ta obsahovala požadavek na revizi úmluvy z Montreux z roku 1936, upravující režim Černomořských úžin, a dále požadavek na odstoupení strategických oblastí Kars a Ardahan. V neposlední řadě sovětské Rusko požadovalo úpravu hranic mezi Bulharskem a Tureckem, což bylo pro Turecko nepřijatelné.⁹³

Turecká vláda tyto požadavky vnímala jako bytostnou hrozbu turecké suverenity. Ruský tlak na Turecko nakonec vedl turecké představitele k žádosti o pomoc orientovanou na Spojené státy americké. Již počátkem roku 1946 vyjádřily Spojené státy vojenskou námořní podporu Turecku. Téhož roku v srpnu oficiálně požádal Sovětský svaz Turecko o změnu režimu Černomořských úžin, což Turecko podporované Velkou Británií a Spojenými státy americkými odmítlo. Spojené státy americké podpořily turecké stanovisko demonstrací nejmodernějšího amerického vojenského materiálu. Sovětský svaz již své požadavky neopakoval, ale napjatá atmosféra pokračovala.

Dalším jablkem sváru na Středním východě se stal severní Írán. Od roku 1941 byl okupován Velkou Británií a Sovětským svazem, o dva roky později se k těmto mocnostem připojily i Spojené státy americké. Všechny tři země se dohodly na společném odchodu všech jednotek do šesti měsíců, což ovšem Sovětský svaz v roce 1945 nehodlal naplnit a zároveň odmítal jakékoli diskuze, navíc v zemi podporoval tamější komunistickou stranu a řídil ozbrojená hnutí, což ohrožovalo teheránskou vládu. Íránská vláda se snažila vyjednávat jak se Sovětským svazem, tak získat podporu Spojených států amerických pro svou stížnost

⁹²Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 32–36, 1997

⁹³Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 36, 1997

adresovanou OSN. Spojené státy bez zaváhání Írán podpořily, zejména proto, že Truman považoval odmítnutí stažení sovětských jednotek ze země za nebezpečný krok.

Írán v roce 1945, v souvislosti s expanzí sovětského vlivu ve východní Evropě a z obavy, aby nedošlo k růstu moci komunistické strany na íránské půdě, přerušil vztahy se Sovětským svazem a oficiálně požádal o finanční pomoc Spojené státy americké, přičemž byly Sovětskému svazu íránským parlamentem jednomyslně zrušeny i naftové koncese. Koncem roku 1946 se mění americká zahraniční politika, jejímž hlavním cílem bylo najít odpověď na sovětskou hrozbu.⁹⁴

12. Změna americké zahraniční politiky

Hlavní obrat v zahraniční politice Spojených států a jejich změny postoje vůči Sovětskému svazu můžeme spatřovat ve vyhlášení Trumanovy doktríny v roce 1947, kdy americký prezident poprvé hovoří o bezpečnostním riziku.

„Jedná se o zahraniční politiku a národní bezpečnost této země. (...) Spojené státy obdržely od řecké vlády naléhavou výzvu týkající se finanční a hospodářské pomoci. Předběžné zprávy (...) potvrzují zjištění řecké vlády, že pomoc je nezbytná, jestliže Řecko má žít dále jako svobodný stát. (...)

(...) Militantní menšina, využívajíc naprostého nedostatku a bídy, byla schopna vytvořit politický chaos, který až doposud znemožnil hospodářskou obrodu. (...) Řecko musí obdržet pomoc, aby mohlo dovézt zboží, které je nezbytné k obnovení vnitřního pořádku a bezpečnosti, které jsou tak nezbytné pro hospodářskou a politickou obnovu. (...) Vlastní existence řeckého státu je dnes ohrožována teroristickými akcemi několika tisíc ozbrojených mužů, vedených komunisty, kteří se na různých místech vzpírají vládní autoritě, zejména podél severní hranice. (...) Řecko musí obdržet pomoc, jestliže se má stát svébytnou a uznávanou demokracií. Není země, ke které by se mohlo demokratické Řecko obrátit. Žádný jiný národ není ochoten a schopen poskytnout řecké demokratické vládě nezbytnou podporu. (...) Je nanejvýš důležité, abychom dozírali nad používáním jakýchkoli fondů poskytnutých Řecku takovým způsobem, aby každý vynaložený dolar přispěl k soběstačnosti Řecka a napomohl vybudovat hospodářství, v němž pokvete zdravá demokracie. (...)

⁹⁴ Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 36–37, 1997

Soused Řecka – Turecko, zasluhuje rovněž pozornost. Budoucnost Turecka jako nezávislého a hospodářsky zdravého státu je neméně tak důležitá pro svobodmilovné národy jako budoucnost Řecka. (...) Od války Turecko hledalo doplňkovou finanční pomoc u Velké Británie a Spojených států, aby mohlo uskutečnit modernizaci potřebnou k udržení své národní integrity. Tato integrita je podstatná k zachování pořádku na Středním Východě. (...)

Jedním z primárních cílů zahraniční politiky Spojených států je vytváření podmínek, ve kterých my i ostatní národy budeme schopni vypracovat svobodný životní způsob. (...) Za účelem zajištění mírového vývoje národů bez jakýchkoliv donucování Spojené státy se ujaly vedoucí úlohy při ustavení Spojených národů. Spojené národy byly vytvořeny k tomu, aby umožnily trvalou svobodu a nezávislost pro všechny své členy. Nelze však uskutečňovat tento cíl, aniž bychom nebyli ochotni pomáhat svobodným národům udržovat jejich svobodné instituce a jejich národní nezávislost proti agresivním hnutím, která se snaží vnutit jim totalitní režimy. To je víc než poznání, že totalitní režimy vnucené svobodným národům přímou nebo nepřímou agresí podkopávají základy mezinárodního míru, a tudíž i bezpečnost Spojených států.

*(...) Vláda Spojených států vznesla četné protesty proti donucování a zastrašování, proti porušování Jaltské dohody v Polsku, Rumunsku a Bulharsku. Musím rovněž konstatovat, že v některých dalších zemích došlo k obdobnému vývoji. V současné chvíli světové historie musí téměř každý národ volit mezi alternativními životními způsoby. Tato volba však není často svobodná. **Jeden životní způsob je založen na vůli většiny a vyznačuje se svobodnými institucemi, reprezentativní vládou, svobodnými volbami, zárukami osobní svobody, volnosti projevu a vyznání a volností prostou politického útlaku. Druhý životní způsob je založen na vůli menšiny vnucené většině. Spočívá na teroru a útlaku, kontrole tisku a rozhlasu, vnucenými volbami a potlačováním osobních svobod. Myslím, že politikou Spojených států musí být podpora svobodných národů, které čelí snahám o porobení ozbrojenou menšinou nebo čelí těmto snahám v důsledku vnějších tlaků. (...)** Domnívám se, že naše pomoc by se měla v první řadě zaměřit na hospodářskou a finanční pomoc, která je podstatná pro hospodářskou stabilitu a politický vývoj. (...) Spojené státy budou uskutečňovat zásady Charty Spojených národů.*

*Semena totalitních režimů jsou živena bídou a nedostatkem. Rozšiřují se a bují ve špatné půdě chudoby a sporech. Dosahují svého růstu zmařenou nadějí lidí, že lepší život odumřel. Musíme tuto naději udržet naživu. **Svobodné národy světa k nám upínají zrak, abychom udrželi jejich svobodu.** Jestliže klopýtneme v našem vedení, můžeme ohrozit mír na světě a*

ohrozíme nepochybně i blahobyť tohoto národa. Byla na nás vložena velká odpovědnost v důsledku rychlého sledu událostí. Věřím, že Kongres se této odpovědnosti zhostí.“⁹⁵

Primárně je z vyznění projevu zřejmé, že se Trumanova doktrína zaměřuje na finanční a hospodářskou pomoc Turecka a Řecka a na jejich poválečnou obnovu. Nicméně je z projevu taktéž patrné, že se americká zahraniční politika přeorientovala na politiku obrannou s cílem zadržet další šíření komunismu. Přestože v projevu přímo není zmíněn Sovětský svaz, je jasné, vůči komu se Truman vymezuje. Je patrné, že Truman zdůrazňuje důležitost zachování demokracií pro udržení vlastní bezpečnosti Spojených států amerických. Zároveň je celý projev protkaný americkým idealismem navázaným na historický odkaz W. Wilsona. Dochází zde k pozoruhodné situaci, která je pro Spojené státy typická již od první světové války, a to sice spojení realistického řešení bezpečnostní situace navázané na idealistický obal Spojených států jakožto majáku svobody a demokracie. Tento argument podporuje i Barša ve své monografii *Hodina impéria*: „*V rámci Trumanovy doktríny bylo toto realistické, hamiltonovsko-lodgeovské jádro (politika zadržování – pozn. autora) obaleno idealistickým ospravedlněním, převzatým z jeffersonovsko-wilsonovské rétoriky.*“⁹⁶

Tento dokument znamená obrat nejen pro americkou zahraniční politiku, ale též pro historický vývoj. Do roku 1947 byly Sovětskému svazu tolerovány jeho excesy v zahraniční politice, byť Spojené státy americké nad nimi vyjadřovaly značnou nelibost, nicméně rok 1947 a Trumanova doktrína znamená, že se Spojené státy americké neoficiálně, přesto otevřeně postavily proti Sovětskému svazu a jeho ideologii. Otevřeně se postavily za porobené národy, kterým nabídly finanční a hospodářskou pomoc. Dalším neméně významným krokem k vzájemnému nepřátelství se stal Marshallův plán, který byl předložen kongresu v lednu následujícího roku. Nejpodstatnějším rysem projevu je ovšem podle nás, že Truman v něm definoval centra budoucího bipolárního světa, kde doslova říká, že přístup jednoho státu je demokratický, který přihlíží k vůli většiny a který se vyznačuje svobodou, ať již institucí, volbou či volností veřejného projevu, zatímco druhý přístup je založen na útlaku a represích. Tímto veřejným prohlášením jasně rozlišil bytostnou podstatu obou států, které vůči sobě stály v naprostém protikladu a nemohly se již přiblížit ani stínu spolupráce, navíc je nepojily žádné společné zájmy a cíle, které by jejich diametrální rozdíly dokázaly překlenout.

⁹⁵ Z. Veselý (ed.): Světová politika 20. století v dokumentech (1945–1990). Praha: Vysoká škola ekonomická, 2001, s. 58 - 63.; cit. z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/projev-prezidenta-usa-h-s-trumana-v-kongresu-tzv-trumanova-doktrina-12-3-1947/>

⁹⁶ BARŠA, Pavel. *Hodina impéria: zdroje současné zahraniční politiky USA*, str. 31, 2003

Formulování Trumanovy doktríny signalizovalo, že Spojené státy americké nepočítají s možností smysluplných jednání se sovětskou reprezentací. Podle Barši politika zadržování vycházela z uznání, že obrana Evropy a dalších strategických regionů před sovětskou expanzí je v bezpečnostním zájmu Spojených států amerických.⁹⁷

Podle Hýbnerové ovšem strategie zadržování v tomto období neměla globální charakter a nepřevažovala v ní vojenská stránka. Hlavním úkolem bylo udržovat rozhodující světová průmyslová centra mimo sovětský dosah a zároveň nepřipustit narušení americké mírové ekonomiky. Komunistický převrat v Československu a sovětská blokáda Berlína vedly americkou vládu k posílení politické dimenze strategie zadržování.⁹⁸

Dean Acheson ve svém projevu z 8. května roku 1947 navázal na odkaz Marshallova plánu, který měl za cíl finanční a hospodářskou pomoc evropským zemím.

„Bez vnější pomoci by proces zotavení v mnoha zemích trval tak dlouho, že by vedl k beznaději a zoufalství. Za těchto podmínek nemohla dlouho přežít svoboda, demokracie a nezávislost národů, protože beznadějní a hladoví lidé se často uchylují k zoufalým opatřením. (...) Na světě nikdy nemůže existovat žádná stabilita ani bezpečnost, dokud nebudou zahraniční země schopny platit komodity a služby za to, co potřebují k dovozu, a financovat jejich potřeby z běžnějších zdrojů investic. (...) Vzhledem k tomu, že světová poptávka překračuje naši schopnost dodávat, budeme muset soustředit naši pomoc v nouzi v oblastech, kde to bude nejúčinnější při budování světové politické a hospodářské stability, při podpoře lidské svobody a demokratických institucí při podpoře politik liberálního obchodování a v posílení pravomoci Organizace spojených národů.

(...) Je to v souladu s politikou oznámenou prezidentem Trumanem v jeho zvláštním sdělení Kongresu ze dne 12. března o pomoci Řecku a Turecku. Svobodné národy, které usilují o zachování své nezávislosti a demokratických institucí a lidských svobod proti totalitním tlakům, vnějším nebo vnitřním, dostanou nejvyšší americkou pomoc při rekonstrukci. (...)

⁹⁷ BARŠA, Pavel. Hodina impéria: zdroje současné zahraniční politiky USA, str. 31, 2003

⁹⁸Hýbnerová Stanislava, Mezinárodní vztahy po roce 1945, str. 41–44, 1997

Jedním z hlavních cílů naší zahraniční politiky dnes je využití našich ekonomických a finančních zdrojů k rozšíření těchto marží. Je nezbytné, abychom zachovali své vlastní svobody a své vlastní demokratické instituce. Je to nezbytné pro naši národní bezpečnost.“⁹⁹

V projevu shrnuje důležitost obnovy evropské ekonomiky a evropského trhu. Hlavní argumentační linií je bezpečnostní riziko šíření totalitarismu v zemích zmítaných hlubokou hospodářskou krizí. Ve snaze udržet svobodu a demokratický režim v těchto zemích, bylo třeba jim podat ekonomickou a hospodářskou pomoc.

V létě roku 1947 byl vyhlášen Georgem Marshalllem americký program evropské obnovy, který vstoupil do dějin pod pojmem „Marshallův plán“ počítající s rozsáhlou pomocí západní Evropě, částečně i proto, aby zajistil, že komunisté nevyužijí poválečné hospodářské potíže ve svůj prospěch. Žádné zemi pod sovětskou kontrolou nebylo dovoleno, aby sama o sobě rozhodovala o přijetí podobné pomoci, přestože odmítnutí nabízené ruky napomohlo utvářet rozdíly v životní úrovni mezi Západem a Východem. Marshallův plán, který byl součástí americké politiky, představoval pro komunismus vojenskou i ekonomickou výzvu. V březnu roku 1947 vyhlásil americký prezident záměr, který se stal známý jako Trumanova doktrína. Zvláštní pozornost věnoval Řecku a Turecku (na něhož si Stalin činil teritoriální nárok).¹⁰⁰

13. První berlínská krize

V roce 1948 došlo ze strany Západu k definitivnímu vyřešení německé otázky. Jednalo se o spojení tří západních okupačních mocností, což vedlo ke stabilizaci měny, společné politice pro Porúří a v neposlední řadě zejména k ustanovení ústavního západoněmeckého státu. 7Na začátku roku 1948 Francie vyjádřila svůj souhlas s přeměnou tří západních zón v nezávislou Západní německou republiku.

7. června roku 1948 bylo Londýnskou konferencí o Německu vydáno prohlášení opravňující Německé ústavní shromáždění připravit pro federální německou vládu ústavu k datu 1. září. Sovětští vůdci se sice smířili s myšlenkou rozděleného Německa, ale nikoli s konsolidací západních zón do potenciálně silného státu, který by byl protisovětsky naladěný.

⁹⁹ <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/speech-dean-acheson-requirements-reconstruction?documentid=NA&pagenumber=1>

¹⁰⁰ Archie Brown, Vzestup a pád komunismu, str. 200–202, 2011

Již začátkem března vznesl Sovětský svaz námitky vůči Londýnské konferenci a varoval, že její rozhodnutí nepřijme. Později v březnu začali Sověti omezovat dopravu mezi západní částí Berlína a západními zónami.

Generál Clay na toto konkrétní počínání reagoval varováním Washingtonu před neblahými následky, které by nastaly v případě, že by Západ Sovětům ustoupil. Prohlásil, že budoucnost demokracie leží v americké neústupnosti před sovětským vydíráním.

Sovětské restriktce dosáhly svého vrcholu 24. června roku 1948 zastavením železniční dopravy a do srpna úplnou blokádu pro povrchový přístup do západních částí Berlína. Západní mocnosti se proto v reakci uchýlili k rozsáhlému leteckému zásobování obyvatelstva. V následných jednáních Stalin uznal západní právo na přístup – jinými slovy zrušil by blokádu, ovšem za cenu zabránění vzniku západoněmecké vlády. Letecký most ovšem eliminoval sovětský vyděračský potenciál.

Během prvních týdnů roku 1949 Washington očekával integraci západního Německa do evropské ekonomiky. Kennan stále upřednostňoval sjednocené, neutralizované Německo, nicméně k jeho sjednocení nemohlo dojít z důvodu hlubokých hospodářských, politických, ekonomických a sociálních kontrastů mezi sovětskou a západní zónou. Nakonec rozdělené Německo všem vyhovovalo, protože stále převládala obava, že v případě sjednoceného, neutrálního Německa by Německo mohlo získat zpět své někdejší postavení v rámci Evropy. Navíc se američtí představitelé obávali, že obrovské množství surovin na Východě by mohlo Německo sblížit se Sovětským svazem, což bylo považováno za velmi vážné strategické riziko, a tudíž americký závazek vůči londýnskému plánu zůstal pevný. V květnu roku 1949 Stalin přerušil blokádu a na Pařížské konferenci ministrů zahraničních věcí západní ministři přijali londýnské dohody a přistoupili k založení Spolkové republiky Německo. Stalin čelil americkému triumfu v západním Německu vytvořením Východoněmecké demokratické republiky jako člena sovětského bloku, čímž dokončil rozdělení Evropy.¹⁰¹

¹⁰¹ GRAEBNER, Norman A., Richard Dean BURNS a Joseph M. SIRACUSA. *America and the Cold War, 1941-1991: a realist interpretation.*, str. 138–141, 2010.

Závěr

Záměrem naší bakalářské práce bylo odhalit kořeny studené války, sledovat jejich vývoj až k propuknutí konfliktu z hlediska historického realismu. Sledovali jsme, jak došlo k vyprofilování dvou supervelmocí, které vůči sobě zachovávaly antagonistický vztah.

Beze sporu nacházíme kořeny po skončení první světové války na Pařížské konferenci, kde byla utvrzena historická podezíravost Ruska, která byla namířena vůči západním kapitalistickým státům. Tato diplomatická chyba podle nás vedla k celé řadě událostí, včetně krátkodobého spojení Sovětského svazu a nacistického Německa, jakožto dvou vyvrhelů mezinárodní scény, až k utvoření aliance se Spojenými státy americkými a Velkou Británií.

Nechceme ovšem tvrdit, že celý pozdější konflikt způsobily západní země a jejich diplomatické selhání v roce 1919. Lví podíl na konfliktu, podle nás, měla samotná povaha Ruska, která historicky tendovala vždy k rozpínavosti a imperialismu, právě v důsledku její paranoi před vážným ohrožením buď ze strany asijské, nebo evropské či jakékoli jiné. Byla to tedy snaha tohoto státu, který se v důsledku své obranné politiky snažil získat takovou moc, která by potencionální agresory odradila od úmyslu útoku na Sovětský svaz, co vzbuzovalo takové obavy. Konečný problém nastal, když se geopolitické zájmy Sovětského svazu střetly se zájmy americkými. Problémem amerického přístupu byl jeho idealismus, zkonstruovaný Wilsonem a později Rooseveltem, který se Američané do značné míry snažili ignorovat a sledovat pouze své vlastní zájmy, ale který se neustále vznášel nad světovým vývojem jako Damoklův meč a který by dříve či později zatáhl Spojené státy do intervencí.

Za stěžejní dokument v proměně americko-sovětských vztahů považujeme dokument nazvaný Trumanova doktrína, kde Harry Truman nejen poprvé definoval povahu a cíle zahraniční politiky Spojených států amerických, ale zejména postihl podstatu a definitivně od sebe odlišil dva bloky, které spolu měly později soupeřit. Tímto dokumentem překlenul období, kdy se Sovětskému svazu, navzdory vlastnímu přesvědčení západu, vycházelo vstříc. Od tohoto momentu americká politika zaujala vůči Sovětům pevný postoj a vztahy se začaly stále více vyostřovat. Každý další americký krok byl pomyslným hřebíčkem do rakve americko-sovětské spolupráci. Zejména Marshallův plán znamenal pro komunismus těžkou ránu a zároveň tento plán umožnil vytvořit bloky států, které se od sebe odlišovaly propastným rozdílem v ekonomicko-hospodářské vyspělosti.

Samotné propuknutí studené války v pravém slova smyslu spatřujeme v problematice německé otázky, kdy třemi západními mocnostmi bylo na území jejich okupačních zón vytvořeno západní Německo. Z povahy sobě vlastní měl Sovětský svaz obavy z nově vznikajícího silného státu, který vůči nim bude nepřátelský. V reakci začal uplatňovat restriktce na svoji okupační zónu, což vedlo až ke konfliktu Berlínské krize, během níž se konsolidovalo bipolární uspořádání světa.

Literatura

- Publikace

1. DRULÁK, Petr. Teorie mezinárodních vztahů [online]. Vydání 2. Praha: Portál, 2010 [cit. 2020-03-15]. ISBN 978-80-7367-721-3. Dostupné z: <http://sfx.is.cuni.cz/sfxlcl3?sid=shorturl&isbn=80-7367-721-0>
2. BARŠA, Pavel a Ondřej CÍSAŘ. Anarchie a řád ve světové politice: [kapitoly z teorie mezinárodních vztahů] [online]. Praha: Portál, 2008 [cit. 2020-03-15]. ISBN 978-80-7367-094-8. Dostupné z: <http://sfx.is.cuni.cz/sfxlcl3?sid=shorturl&isbn=80-7367-094-1>
3. NÁLEVKA, Vladimír. Světová politika ve 20. století [online]. 1. Praha: Aleš Skřivan ml., 2000 [cit. 2020-03-15]. ISBN 80-902261-4-0. Dostupné z: <http://alephuk.cuni.cz/CKIS-28.html>
4. KISSINGER, Henry. Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi [online]. Vydání třetí. Praha: Prostor, 1999 [cit. 2020-03-15]. Obzor. ISBN 80-7260-025-7. Dostupné z: <http://alephuk.cuni.cz/CKIS-28.html>
5. KENNEDY, Paul M. Vzestup a pád velmocí: ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-173-5.
6. BROWN, Archie. Vzestup a pád komunismu. Brno: Jota, 2011. ISBN 978-80-7217-812-4.
7. NÁLEVKA, Vladimír. Druhá světová válka. 2., přeprac. a rozš. vyd. V Praze: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-669-2.
8. CHURCHILL, Winston. Druhá světová válka. Díl VI, Triumf a tragédie. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-747-4.
9. HÝBNEROVÁ, Stanislava, Věra JEŘÁBKOVÁ a Jaromír JUNGBAUER. Mezinárodní vztahy po roce 1945. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-540-X.
10. VYKOUKAL, Jiří, Bohuslav LITERA a Miroslav TEJCHMAN. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Druhé vydání. Praha: Libri, 2017. ISBN 978-80-7277-561-3.
11. HROCH, Miroslav. Úvod do studia dějepisu [online]. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985 [cit. 2020-04-27]. Učebnice pro vysoké školy. Dostupné z: <http://alephuk.cuni.cz/CKIS-28.html>

12. BEST, W. John, KAHN V. James, Research in education, 10. Edit. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 07632, 2006, ISBN 0-205-45840-8 staženo z: https://www.academia.edu/5382594/Research_in_Education_Tenth_Edition
 13. HENDL, Jan. Úvod do kvalitativního výzkumu. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-246-0030-7.
 14. BARŠA, Pavel. Hodina impéria: zdroje současné zahraniční politiky USA. Brno: Masarykova univerzita, 2003. Monografie. ISBN 80-210-3114-X. staženo z: http://www.policy.hu/barsa/hodina_imperia.pdf
 15. JOHNSON, Paul. Dějiny 20. století. V nakladatelství Leda 2., opr. vyd. Voznice: Leda, 2014. ISBN 978-80-7335-335-3. staženo z: <https://uloz.to/file/3fuIRzcgCydd/dejiny-20-stoleti-johnson-paul-epub>
 16. PECHATNOV, Vladimir O. The big three after World War II: new documents on Soviet thinking about post war relations with the United States and Great Britain. Washington: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 1995. Cold War International History Project. Working Paper. Staženo z: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/ACF17_F.PDF
 17. CHURCHILL, Winston. Druhá světová válka. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, Díl VI, Triumf a tragédie. ISBN 80-7106-747-4.
 18. GRAEBNER, Norman A., Richard Dean BURNS a Joseph M. SIRACUSA. America and the Cold War, 1941-1991: a realist interpretation. Santa Barbara: Praeger, c2010. ISBN 978-0-313-38525-4.
 19. TRUMAN, Harry S. Memoirs by Harry S. Truman. Garden City: Doubleday & Company, 1955, Volume one, Year of decisions.
- Internetové zdroje
1. https://www.valka.cz/clanek_10294.html?utm_source=valka_cz&utm_medium=article&utm_campaign=linkthru
 2. https://www.valka.cz/clanek_10288.html?utm_source=valka_cz&utm_medium=article&utm_campaign=linkthru
 3. VESELÝ, Z.: Světová politika 20. stol. v dokumentech (1900-1945). VŠE, Praha 2000. s. 95-96, cit. z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/rapalska-dohoda-16-4-1922/>
 4. <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/>
 5. <https://www.valka.cz/10098-Dlouhy-telegram>
 6. <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/projev-prezidenta-usa-h-s-trumana-v-kongresu-tzv-trumanova-doktrina-12-3-1947/>

7. Z. Veselý (ed.): Světová politika 20. století v dokumentech (1945 - 1990). Praha: Vysoká škola ekonomická, 2001, s. 58 - 63.; cit. z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/projev-prezidenta-usa-h-s-trumana-v-kongresu-tzv-trumanova-doktrina-12-3-1947/>
8. <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/speech-dean-acheson-requirements-reconstruction?documentid=NA&pagenumber=1>
9. <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/yalta-conf>
10. <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1005.pdf>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Teheránská konference

Příloha č. 2: Jaltská konference

Příloha č. 3: Postupimská konference

Příloha č. 4: Trumanův projev

Příloha č. 5: Sovětské teritoriální zisky z let 1945-1953

Příloha č. 1: Teheránská konference

Teheránská konference (1.12. 1943)¹⁰²

¹⁰² <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/teheranska-deklarace-1-12-1943/>

Příloha č. 2: Jaltská konference

Jaltská konference (4. 2. 1945 – 11. 2. 1945)¹⁰³

¹⁰³ https://www.reflex.cz/clanek/historie/61969/jaltska-konference-urcila-pred-70-lety-na-dlouha-desetileti-podobu-evropy.html?fb_comment_id=1063255890366683_1063305127028426

Příloha č. 3: Postupimská konference

Postupimská Konference (17. 7. – 2.8. 1945)¹⁰⁴

¹⁰⁴ <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/>

Příloha č. 4: Trumanův projev

Projev prezidenta Trumana v kongresu¹⁰⁵

¹⁰⁵ <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/projev-prezidenta-usa-h-s-trumana-v-kongresu-tzv-trumanova-doktrina-12-3-1947/>

Příloha č. 5: Sovětské teritoriální zisky z let 1945-1953

106

Mapa č. 1 – Sovětské teritoriální zisky z let 1945-1953

106 https://en.wikipedia.org/wiki/Soviet_territorial_claims_against_Turkey